

Jiří Kocourek

Horizonty psychoanalýzy

(výňatek z knihy)

PSYCHOANALÝZA V RÁMCI KULTURNÍHO ŽIVOTA

„Zeitgeist“ přelomu století a psychoanalýza

Psychoanalýza se narodila na sklonku devatenáctého století jako dítě mechanistické přírodovědy, romantické filozofie a doznívajících viktoriánské morálky. Když k tomu dodáme specifický kolorit Vídně přelomu století, vysoce odborně fundované osobnosti tvůrců psychoanalýzy a nezaměnitelně významný vliv židovství, pak před sebou máme pravděpodobně dostačující počet determinant, které různým dílem působily a působí na psychoanalýzu. Zkonkrétníme-li psychoanalýzu na Freuda (alespoň na jejím počátku) pak můžeme chápat jako formativní vlivy jeho životního pozadí jednak již vzpomenuté židovství, ale také jeho zájem o literaturu (Goethe, starý Řím), Brentanovy přednášky, vliv Darwinovy evoluční teorie, klinický a laboratorní výzkum v neurologii a neuroanatomii, klinická psychiatrická práce, klinická práce s neurotiky a sebepozorování (Rapaport, 1968). Druhá polovina devatenáctého století byla doba relativně dramatická a významná z řady důvodů.

V Rakousku-Uhersku již dlouhou dobu (od roku 1848) vládne Franz Josef I. – státník průměrný, ne-li neschopný, který však sebe sama považuje za vykonavatele Boží prozřetelnosti. Měšťanstvo spíše odmítá, preferuje vojsko a pochopitelně šlechtu. Jeho dlouhá doba panování je v podstatě klidná, bez velkých otřesů, bez velkých a dlouhých válek. Dá se vlastně mluvit i o jisté hospodářské prosperitě. V důsledku sjednocování sousedního Německa však pozvolna Rakousko ztrácí své velmocenské postavení a stále více hraje na evropské scéně druhé housle. Vláda se dopouští řady chyb v zahraniční politice, což vede nejen ke ztrátě pozic na politické scéně, ale také ke ztrátě řady území a ke ztrátě spojenců. V bitvě u Hradce Králové je Rakousko poraženo Pruskem, čímž je definitivně potvrzena pruská priorita v Evropě.

Celoevropská napjatá situace jako by se příliš Rakouska – jeho vnitřně-politické situace – nedotýkala. V roce 1873 se ve Vídni uskutečnila Světová výstava, která vzbudí velký zájem obyvatel. Konec století je charakterizován tím, že i v poklidné atmosféře habsburského domu dochází ke změnám ve vládě, ve vztahu k rakouským národnostem, k většímu posunu k demokracii. Administrativa se více byrokratizuje, stává se těžkopádnou a skoro nefunkční. To budí odmítavé a často radikální reakce u většiny představitelů rakouských národností. Uhersko se odděluje, slovanské národy požadují stejnou míru sebeurčení. V podvečer první světové války, v které Rakousko-Uhersko hrálo jednu z významných, ale o to truchlivějších rolí, se několik desítek let trvající poklid v zemi mění do podob daleko výraznějších a živějších. To vše kulminuje v kataklyzmatu světového požáru.

Vídeň – jako hlavní město velkého mocnářství – je nominálně jedním ze světových velkoměst. V realitě však vykazuje daleko spíše atmosféru nějakého malého města (mám skoro chuť říci provinčního) spíše uzavřeného a ponořeného do sebe, než cokoliv jiného. Není to žádné kosmopolitní město, není to město ohromující svými moderními stavbami, ani

jinými technickými zázraky. Ve Vídni jako by se čas zastavil: je zde možné potkat stále stejně staré fiakry, je možné vidět staré a starší dámy sedět v proslavených vídeňských cukrárnách, je možné se skoro na každém kroku setkávat s emblémy a jinými doklady císařsko-královského majestátu. Avšak tato Vídeň má ještě jednu stranu – odvrácenou, obtížně přístupnou. Je spjata daleko více s iracionalitou, sexem a násilím, ale také s romantismem. Obě strany jsou někdy od sebe ostře ohraničené, jindy přirozeně přecházejí jedna v druhou. „Frivolnost“ Straussových valčíků, kankán v kabaretech, „honzíky“ zvýrazňující gluteální krajinu dam, jejich upjaté korzety, ale i zhýralý a dekadentní styl života rakouských důstojníků, to vše jsou jenom drobné příklady, vrcholky tušeného ledovce iracionality. Tento ledovec sytí nejen silný vídeňský antisemitismus, ale je zřejmě také přijatelným prostředím pro takového jedince, jakým byl A. Hitler, který trávil ve Vídni svá mladá léta jako malíř pokojů. Ano, v tomto městě a v této době se mohl Hitler potkat s Freudem, třeba na Maria-Hilfer-strasse.

Určitý typ vídeňské „zvrácenosti“ kulminuje v období „fin de siècle“. Rafinovanost umění se přelévá do profánního života zdůrazněním sexu. Secesní motivy naprosto nepokrytě vyjevují výtvarnou sexuální symboliku a mnohdy i manifestní sexuální motivy, které jsou jen lehce stylizované. Doznívající viktoriánskou morálku můžeme učinit zodpovědnou za klinickou podobu obtíží řady neurotických pacientů a za dlouhodobé odmítání Freudových objevů a posléze celé jeho teorie. Základní charakteristikou období byla především enormní **prudérnost** ve vztahu k sexu. Téma bylo absolutně tabuizováno, člověk ve společnosti vlastně existoval jako asexuální ne-biologický tvor. Je jen přirozené, že sexuální vzdělání a znalosti u řady lidí byly velmi nedokonalé až nulové. Oč více bylo toto téma tabuizováno, o to více se stávalo dominantou prožívání. Není proto divu, že Freud v mnoha symptomech a obtížích pacientů dešifroval a odkrýval sexuální podstatu, která nemohla - v důsledku řady zákazů – proniknout do vědomí. Freudem objevená katarctická metoda vlastně poskytovala pacientovi možnost abreakce právě témat sexuálních. Po té, co si Freud dovolil demonstrovat případ mužské hysterie na zasedání vídeňské lékařské společnosti, vyřkl nad sebou ortel. Nejklasičtější námitka zněla: „jak může být muž hysterický, když hystera /sic/ znamená děloha“. A aby odsouzení bylo jednoznačné a definitivní, stačilo už jen málo; a Freud toho „poskytl“ hodně – jeho sexuální etiologie řady psychických poruch byla prostě pro akademickou veřejnost neúnosná. Pak bylo již jen přirozeným důsledkem hanlivé označení psychoanalýzy jako pansexuální teorie.

Na druhé straně sociálně laděné výtvarné projevy, rezultující do expresionistických děl, odhalují jinou fasetu skrývané iracionality (Loos, Wotruba, Kokoschka). Fasetu, kterou se pokusí také zužitkovat a řešit rozvíjející se politická aktivita sociálně-demokratická a v další fázi i nacionálně-socialistická.

Rakouská literatura odráží celkový evropský vývoj v dílech svých významných autorů. Mám na mysli projevy symbolismu u Hofmannsthal, impresionismu u Schnitzlera a expresionismu u Trakla. Kraus, Musil, Broch a jiní výrazně a neopakovatelně líčí dusnou atmosféru Vídně přelomu století a vlastní rozpad mocnářství.

Z celosvětových významných literárních děl se objevují Nietzscheův „Zarathustra“ (1883), Hamsunův „Hlad“, „Gösta Berling“ od Lagerlöfové (1891). Kiplingova „Kniha džunglí“ přichází na trh o tři roky později. V roce 1901 píše T. Mann své „Buddenbrooky“, o rok později Gorkij „Na dně“. Od roku 1906 začíná vycházet Galsworthyho „Sága rodu Forsythů“. V roce 1914 Thákurův „Zahradník“ a v té době se objevují první svazky Proustova „Hledání ztraceného času“. Začíná publikovat F. Kafka.

Při hledání a pokusu o definování vztahového rámce, v kterém psychoanalýza vznikala a rozvíjela se, nemůžeme přehlédnout jinou velkou a důležitou oblast. Jedná se o techniku, přírodovědné a technické objevy a vynálezy, které v době pro nás významné zřejmě pozvolna kulminovaly: v matematice se objevují (1875–1900) teorie množin, abstraktní algebra (Frege, Hilbert). Edison přichází se žárovkou, telegrafem. Objevuje se rádio, motorové letadlo. Studium šíření elektromagnetických vln vede ke studiu radioaktivity (Curiové), objevení rentgenu (Roentgen). Planck vytváří svoji kvantovou teorii, Einstein v roce 1905 svoji speciální teorii relativity. Jánský objevuje krevní skupiny. Koch dostává Nobelovu cenu za objev mikroorganismů, způsobujících řadu infekčních chorob (objevil mikroby TBC, cholery). Pasteur léčí úspěšně vzteklinu, atd.

Mechanistický redukcionismus, uskutečňovaný především v přírodovědě, byl – jak jsem nepřímo naznačil – východiskem medicínského Freudova chápání. Jeho teorie měla tendenci nalézt, pokud možno, co nejelementárnější podobu většiny, ne-li všech psychických mechanismů. Ve Freudově díle je patrná snaha o dosažení **funkčního modelu lidské psyché** na základě jednoduchého fyzikálního mechanismu. Tímto svým přístupem Freud bezpochyby vyřešil a objasnil řadu skutečností, do té doby neznámých, ale zároveň ukázal na jednu ze slabin své teorie. Až teprve někteří jeho žáci byli s to tento handicap překlenout. Zajímavá byla i implicitní orientace ve směru akceptace romantické filozofie, což bylo vlastně adekvátní tehdejšímu kulturnímu milieu. Dle Wittelse však Freud sebe sama chápal jako přírodovědce a odmítal jakoukoliv filosofii; přesto je možné ve shodě s tímž autorem se ptát: „Freud pochází z klasicistní epochy. Kdo však nevidí na jeho hlavě vysokou čepici mága?“ (F. Wittels, 1931).

Můžeme najít mnoho společného mezi Freudovým pohledem, jeho teoriemi a názory významných filozofů: tak třeba Kantova „Ding an sich“ v aplikaci na „duši“ hodně odpovídá Freudovu „nevědomí“ (viz dále E. Cassirer, A. Schopenhauer, E. von Hartmann, ale především F. Nietzsche).

Nemám zde prostor blíže rozpracovat konkrétní vlivy toho či onoho filozofa - udělali to již jiní a daleko erudovaněji - chci jenom pouze nepřehlédnout tu skutečnost, kterou Freud až překvapivě vehementně popíral.

Podobně tomu bylo s **Freudovým židovstvím**. Freud nebyl nikdy ortodoxním věřícím - vykazoval vždy vědeckou skepsi a explicitně formuloval svůj ateismus. Avšak vlivy židovství a židovské tradice byly působivé a silné. Nebylo možno se z nich beze zbytku vymanit. A myslím, že ani něco takového sám Freud nechtěl. Určitou konfesí jeho židovství můžeme nalézt v dopisu židovské společnosti B'noï B'brith, jejímž byl členem: „... vždy jsem byl Židem a zdálo se mi nejen nedůstojné, ale i nesmyslné to popírat. Co mne se židovstvím spojovalo - cítím se povinován to přiznat - nebyla víra, ani nacionální hrdost, byl jsem vždy nevěřící, byl jsem vychován bez náboženství, i když nikoliv bez respektu k požadavkům lidské kultury, označovanými jako etické. Kdykoliv jsem měl sklon k nacionálnímu citění, snažil jsem se je potlačit jako nezdravé a nesprávné, polekán varovnými příklady národů, mezi nimiž my Židé žijeme. Zůstalo toho však dost, co přitažlivost Židovství a Židů činilo neodolatelnou; mnohé nejasné po citové síly, o to mocnější, čím nesnadněji je lze uchopit slovy, právě tak jako jasné vědomí vnitřních totožností, důvěrnost stejné duševní konstrukce. K tomu brzy přistoupilo poznání, že za dvě vlastnosti, které se staly nepostradatelné na mé těžké cestě životem, vděčím jen své židovské přirozenosti. Protože jsem byl Židem, byl jsem ušetřen mnoha předsudků, které jiným omezují užívání jejich intelektu, jako Žid jsem byl

připraven jít do opozice a rezignovat na shodu s kompaktní majoritou“.

Pokusme se tedy trochu více vysledovat ono Freudovo židovství. Průvodcem nám bude David Bakan, který ve své knize zkoumá vztah židovství a psychoanalýzy a Freuda (Bakan, 1965). Freudovi předci pocházeli z oblastí, kde měl dominantní postavení chasidismus - mysticky náboženský směr (chasidim - znamená zbožný). Mnoho Freudových přátel pocházelo z nábožensky exponovaných židovských rodin. Fliess byl dokonce znalcem kabaly. Freud sám měl ve své knihovně mnoho judaik, včetně mystických kabalistických spisů. Byl znalý židovských tradic, obyčejů, zřejmě i Talmudu.

Ve svých pracích o Mojžíšovi se pokouší korigovat židovskou historii a náboženství - tím, že odloučí Mojžíše od židovského náboženství. Podobný odmítavý postoj k autoritě nachází Bakan i u mnoha židovských reformátorů. Především hovoří o Sabbataiovi Zévim - prorokovi a mesiášovi 17tého století, který ovlivnil mnoho východních Židů. Zdůrazňoval odmítnutí Mojžíšova náboženství - člověk musí prožít dobro i zlo, aby dokázal rozumět a tak dospět k poznání. Neopomíná významnost sexuality, ale také nepodceňuje racionalismus.

Pokračovatelem Zéviho je Jakob Frank, který se považoval za vtělení Sabbataie Zéviho. Formuluje teorii o Boží Trojici skládající se z Boha (muže), Shekina (ženy), jejichž spojením vzniká Mesiáš. Postuluje zde bisexualitu člověka, zvýrazňuje sexuální praktiky, které se stávají náboženským rituálem - jsou výrazem svobody. Spásy lze dosáhnout oddáním se hříchu. Na to na všechno navozuje chasidismus, jehož zakladatelem je Baal Shem Tov, který dialekticky syntetizuje sabbatismus a rabínskou víru, to vše prostoupeno kabbalistickou mystikou.

A Bakan dodává další doklady o kauzální spojitosti Freudových myšlenek a kabbalistických poznatků, speciálně z **knihy Zohar**: technika volných asociací je v knize Zohar několikrát ilustrována, sám Freud přiznává, že o volných asociacích četl v knize židovského autora. V traktátu Baraketh se setkáváme s technikou výkladu snů, s jejich alternativními významy. Kabbalistická numerologie je využita jak ve snovém výkladu, tak i v technice porozumění chybným výkonům a vtipům.

Také se objevuje myšlenka přenosu - identifikace mystického adepta s učitelem, což je cesta k identifikaci s Bohem. Dále zde opět nacházíme ideu bisexuality. Kabbalistické koncepce Daath (znalost, vědění) jsou totožné se sexualitou, s kopulací. Samotná „znalost“, „obeznámenost“ je ve své podstatě hluboce erotická zkušenost.

Významnost incestních překrad a důraz, který Freud kladl na oidipskou problematiku, má své precedenty v tradicích židovských pospolitostí. Jak je patrné, to vše nemůžeme nevidět ve Freudově teorii psychoanalýzy, která pak nabývá podob jakéhosi pokračování židovské náboženské tradice či dokonce židovského mysticismu, pokračování velmi pozměněné vědecko-technickými podmínkami našeho století.

Židovství však působilo ještě jiným směrem. Mám na mysli onen hrůzný sociální jev, jakým je rasová nesnášenlivost, v našem případě **antisemitismus**. Ten prochází evropskými dějinami jako krvavá červená nit. Někdy má podobu opravdu krvavou, se stovkami a tisíci zavražděných Židů (s výjimkou miliónového holocaustu v našem století), jindy podobu mírnější, omezovanou státním aparátem a podobou státního zřízení. Avšak již od druhé poloviny devatenáctého století se objevují náznaky a projevy něčeho, co v první polovině století následujícího vyústí do infernální skutečnosti nacistických a komunistických

vyhlazovacích táborů - kde najde svoji smrt více než šest miliónů Židů.

Počátkem osmdesátých let je v Maďarsku souzen Žid za rituální vraždu. Nato se uskuteční antisemitský kongres v Drážďanech. Antisemitismus se stává náplní mnoha článků světového tisku útočících na Židy. Bakan nabízí hypotézu, zda - v důsledku obecné antisemitské nálady ve Vídni - nebyl vlastně Freud Brückem vyhozen ze svého místa ve Fyziologickém ústavu. Jsou to také léta, kdy se ve Vídni ničí synagogy. Hrabě Belcredi a arcivévodkyně Marie Terezie dotují a vytvářejí fond pro antisemitskou agitaci, zakládají antisemitský list „Österreichischer Volksfreund“. Německo-pražský profesor A. Rohling píše pamflet „Talmudisch Jude“. V devadesátých letech probíhá v Paříži Dreyfusova aféra (angažuje se Zola). Objevují se další obvinění z rituálních vražd (1891, 1899). V roce 1899 dojde k Hilsnerově aféře (Masarykova obrana křivě nařčeného a odsouzeného Hilsnera). Antisemita Karl Lueger se stává radním města Vídně.

Je to bezpochyby atmosféra, v které se žádný Žid nemohl cítit dobře. Musela v něm vyvolávat reminiscence na vyprávění o velkých pogromech a tím aktivovat strach a úzkost. O to větší potřeba stmelování se se souvěrci. Tak také vypadala první etapa vývoje psychoanalýzy. Zároveň nám tyto informace také ozečejmují **vysokou míru odvahy**, kterou především Freud, ale i jeho žáci museli projevit, aby na pozadí – takto antisemitsky zaměřeného společenského prožívání, prezentovali a obhájili psychoanalytické teze.

Pokus, který jsem na předcházejících stránkách uskutečnil, načrtnout možnosti, které podmiňovali, a leckdy i určovali vznik a vývoj psychoanalýzy, přinesl snad svůj výsledek. Jsem toho názoru, že psychoanalýza se pokusila překlenout odvěkou dualitu principu apolinského a principu dionýsovského, střetu mezi humanismem a technikou, střetu iracionality a racionálního pokroku - tak jak to v době přelomu století vystoupilo více do popředí a bylo urychleno řadou vnějších podmínek. Ve shodě s Širokým (1967/2001) mohu uzavřít „Psychoanalýza se pokouší o rehabilitaci iracionálních sil, ale současně se je pokouší podrobit racionálnímu řádu, převzatému z tehdejšího filozofického ideálu přírodních věd“.

Freudovy kulturně - antropologické práce a práce jeho žáků

Psychoanalýza nejen byla kulturou spoluurčována, ale také se na obecném kulturním dění podílela a podílí. Nebyla pouze terapií, ale také - alespoň v některých Freudových pracích a v dílech jeho žáků - kulturotvorným elementem v nejužším slova smyslu. Hledá nové cesty, vytváří podněty pro širší chápání reality našeho života.

První prací, která se více odklání od terapeutické oblasti a naopak se vztahuje ke kultuře, je kniha o „Vtipu a jeho vztahu k nevědomí“ z roku 1905. Příslušné, Freudem zpracované téma, se kultury dotýká jen okrajově, spíše na úrovni, která je dána třeba sny či chybnými projevy. Proto také Freud nachází mnoho společného mezi vtipy a sny vzhledem k jejich zdrojům, které lokalizuje do nevědomí. Zabývá se jejich technikou vzniku, základní strukturou, ale také mechanismem libosti, kterou vyvolávají a celkovou psychogenezou. Jsou nedílnou součástí atmosféry jakékoliv lidské pospolitosti, na které se spolupodílejí.

Jeho první velkou prací vztahující se k sociální antropologii je „Totem a tabu“ z roku 1913. Pokouší se zde poprvé aplikovat psychoanalytické vidění na neřešené problémy sociální psychologie. Diskutuje problematiku hrůzy z incestu, emoční ambivalence spjaté s fenoménem tabu. Nachází paralely mezi tabu praktikami a obsedantní neurózou. Dále se

zabývá stylem zacházení s nepřítelem, existencí tabu nad vládci, nad smrtí. Ve třetí kapitole pojednává o animismu, magii a onnipotenci myšlení. Objevuje totemismus v dětství v podobě fobií ze zvířat, v adoraci jídla v podobě kanibalismu otce jako Boha.

Tato práce vyvolala velmi bouřlivou odezvu ani ne tak u psychiatrů a psychologů, jako u antropologů a sociologů. Přes velikou kritiku řady jeho konceptů jsou některé hypotézy respektovány a vykazují svoji platnost až do současnosti.

V krátkém článku o „Tématu třech schránek“ (1913), kde rozpracovává existenci tří variant volby v různých pohádkách a mýtech, dozpívá k závěrečné explikaci, která se vztahuje k symbolice mateřské figury: člověk se ve svém životě setkává s trojí podobou matky - s matkou, se ženou a s Matkou zemí, která jej přijme po smrti do své náruče.

Svou - v oblasti kulturně-antropologické pravděpodobně nejznámější - prací o „Michelangelově Mojžíši“ (1914) otvírá téma, které jej bude zaměstnávat až do smrti. K postavě Mojžíše se Freud vrátí znovu v letech 1935-1939 v práci „Mojžíš a monoteismus“. Mojžíš je figurou, kterou Freud obdivoval, s kterou se cítil spřízněn a kterou chtěl beze zbytku pochopit a jí porozumět. Je to přece vůdce Židů, který vyvádí židovský národ z područí Egyptanů, z temna jejich existence, z otroctví. Ne nepodobně mohl Freud chápat i svoji roli: i on vyváděl lid „boží smlouvy“ z područí nevědění, z otroctví neznalosti. Vztek a bolest, které Michelangelův Mojžíš prožívá po svém návratu od Boha, od kterého obdržel Desatero, po té, co vidí svůj národ se opětovně kořit zlatému teleti, je pochopitelným prožitkem člověka konfrontovaného s lidskou slabostí a malověrností. Možná podobně se cítil Freud, když i on byl konfrontován s něčím, co mohl obdobně nazvat lidskou slabostí: odchod jeho oblíbeného žáka Junga.

„Mojžíš a monoteismus“ (1939) jednak pokračuje ve výše uvedeném tématu, jednak je ale také prolongací studie o původu lidské sociální organizace, jejíž počátky jsme nacházeli v díle „Totem a tabu“ a v „Psychologii skupiny a analýza Ega“. První překvapivý závěr, který Freud učiní (a kterým se vystaví útoku řady zástupců židovské pospolitosti), je, že označí Mojžíše za Egyptana, který zavádí lehce modifikované egyptské náboženství mezi židovský lid. Freud hypoteticky předpokládá, že existovali dva zakladatelé náboženství (dva Mojžíšové - jeden byl zabit, aby druhým byl nahrazen - otcovražda a motiv Mesiáše). Tyto skutečnosti se stávají výkladovým rámcem pro porozumění židovské mentalitě, specifikám jejich osobnosti a osobnostním problémům. V neposlední řadě se pokouší vysvětlit i obřízku (pozůstatek kastrace), coby doklad Mojžíšovy otcovské moci a autority, čímž posvěcuje židovský národ a činí jej vyvoleným.

Kratší práce „Budoucnost jedné iluze“ (1927) je vlastně pokusem, předem řekněme, že málo úspěšným, vysvětlit náboženství pouze na základě psychoanalytických poznatků o lidském duševnu.

Větší ohlas vzbudí práce „Nesnáze s kulturou“ (1930). Hlavní téma díla je věnováno antagonismu mezi požadavky pudů a restrikcemi, které vykonává civilizace. Téma se rozvíjí na plánu určeném názvy jednotlivých kapitol: lidská potřeba po víře je vzbuzena pocitem bezmocnosti; člověk se vypořádává s neštěstím pomocí diverze, substitute a intoxikace; lidský konflikt s civilizací - svoboda versus rovnost; dva pilíře civilizace - Eros a Ananké; bezpečí na úkor omezení sexuality a agresivity; argumenty ve prospěch instinktů agresivity a destrukce; vývoj Super-ega; závěry o vlivu civilizace na psychiku člověka. Jak je vidět, výsledkem výchovy, to znamená působením civilizace, dochází k deformaci přirozeného

pudového prožívání a chování.

Je pravdou, že analytické práce o umění, resp. o kultuře, byly spíše oživením pro kulturně-odbornou veřejnost, ale také poskytly trochu jiný pohled na řadu problémů.

Psychoanalýza se dostala v podstatě do situace ne nepodobné psychologii - kdy se mohla zabývat buď:

- a) osobností tvůrce
- b) charakteristikou a zákonitostmi vzniku díla
- c) zákonitostmi reakce konzumenta
- d) či interpretovat dílo

Specifickým postupem, který v sobě zahrnuje některé z předcházejících bodů může být psychobiografie. Tato metoda je však spíše použitelná u významných postav z historie, ale také jistě v umění a kultuře vůbec.

Zde využívá psychoanalýza postupů psychologie umění a zároveň: svého poznatkového bohatství a stylu svého specifického přístupu.

Velké práce vztahující se k psychologii umění, k antropologii a psychohistorii, vznikají především ve fázi rozvoje Ego psychologie. Toto období pochopitelným způsobem rozšířilo možnosti aplikace psychoanalýzy na umění. Nebylo nutné se vázat jenom na tvorbu, která se vysvětlovala jako obdoba neurózy: budiž zde uveden Freudův názor na umění: „Umělecká tvorba je určitý způsob zpracování libidinózních tendencí, jejichž objekt nebo cíl má infantilní charakter .... Výchozím bodem umělecké tvorby je rovněž introverze, obrat k fantazijnímu životu; na rozdíl od neuróz představuje však umělecká tvorba úspěšnou cestu zpět k realitě a to díky určitému způsobu zpracování oněch denních snů. Umělec totiž dovede za prvé své denní sny zpracovat tak, aby byly zbaveny všeho příliš osobního, co cizí lidi odpuzuje, aby z nich mohli mít užitek i ostatní. Dokáže je také do té míry zmírnit, aby snadno neprozrazovaly svůj původ ze zapovězených zdrojů. Má dále záhadnou schopnost ztvárnit určitý materiál tak, že se stane věrným obrazem jeho fantazijních představ, a je s to dosáhnout, aby s tímto zobrazením jeho nevědomé fantazie bylo pro něho spojeno tolik slastí, že jsou tím jeho vytěšnění alespoň přechodně převážena a zrušena. Dokáže-li toto všechno, umožní i ostatním, aby čerpali z vlastních uzavřených zdrojů slasti opět útěchu a úlevu, získává jejich vděčnost a obdiv, a dosáhne díky své fantazii toho, čeho předtím dosáhl pouze ve své fantazii: „cti, moci a lásky žen“ (Freud, 1969). S připuštěním existence „autonomních funkcí Já“ a zdůrazněním kreativity se prostor pro další výzkum výrazně rozšířil.

Nositelé těchto aktivit jsou především E. Kris, F. Alexander, ale také E. Jones, A. Ehrenzweg, V. Lowenfeld, S. Arieti a především E. Erikson. Poslední ze jmenovaných je snad nejvýznamnější tvůrce psychobiografického směru, čímž - jak jsem již uvedl se dostává za hranice vytvořené myšlenkovým procesem psychoanalytiků umění.

Dá se říci, že největší zájem psychoanalýzy vždy budila literatura. Již od dob Freuda, který sám byl nejen erudovaný znalec literatury, ale také se pokoušel explikovat určité literární útvary, je patrný trend (zastávaný dalšími generacemi analytiků) zabývat se především literaturou.

Kris překonává úzké a trochu znehodnocující Freudovo vidění. Tvůrčí aktivitu vysvětluje pomocí „neutralizované energie“ Jáských kapacit. Umělecká tvorba je pak procesem, v

kterém Já obnovuje svoji kontrolu nad pudovými hnutími. Více podtrhuje svébytnost tvorby, která je nesena kreativitou - jako novou proměnnou, akceptovatelnou v autonomních funkcích Já; nikoliv jako projev nedostatečné sexuální satisfakce, tak jak to chápal ještě Freud. V podobné linii pokračují i další Ego analytici.

Jednou z nejvýraznějších postav je Erikson. Zabývá se některými historickými postavami, které zpracovává - dalo by se říci - na základě genetického konceptu, s akceptováním významnosti vnějších podmínek. Zabývá se osobnostmi Hitlera a Gorkého jako typů a představitelů určitých kultur, kteří se teprve v důsledku působení svých specifických osobnostních podmínek stali individuálně nezaměnitelnými. Později, v daleko širším záběru, s použitím celospolečenského plánu, monograficky zpracovává postavu Martina Luthera a Mahátma Gándhího.

Opustíme-li - byť po kusých a velmi omezených informacích - oblast působení psychoanalýzy jako psychologie umění, pak nemůžeme přehlédnout ohlas umění především současného - na psychoanalýzu. Tento ohlas byl v mnoha směrech velmi bouřlivý, psychoanalýzu překvapivě akceptující a oceňující až do takové míry, že to vyvolávalo Freudovy rozpaky, ne-li dokonce lehké odmítání. Mám na mysli především směry jako je symbolismus, ale především dadaismus a surrealismus. „Freud sám nepochyboval o tom, že psychoanalýza hluboce zasáhne do vývoje naší kultury a navodí revizi mnoha představ, na nichž je tato kultura založena“ (Pechar, 1971/1992), avšak podoba této změny jej zřejmě zaskočila. Jak jinak si vysvětlit Freudův chladný kontakt s Bretonem či později se Salvatorem Dalim? „Ačkoliv se mi dostává mnoha svědectví a zájmu, který vy a vaši přátelé máte o mé výzkumy, já sám si nejsem schopen ujasnit, co je a co chce surrealismus. Možná, že nejsem vůbec uzpůsoben, abych mu porozuměl, protože jsem tak vzdálen umění“ (Freudův dopis Bretonovi, in Breton, 1955). V roce 1938 píše Freud S. Zweigovi: „... Až doposud jsem byl v pokušení pokládat surrealisty, kteří si mě zřejmě vybrali za patrona, za stoprocentní bláznů (řekněme pětadevadesátiprocentní, jako u absolutního alkoholu). Ten mladý Španěl se svými nevinnými očima fanatika (S. Dali) a se svým nepopíratelným technickým mistrovstvím mě podnítl k tomu, abych svůj názor zrevidoval. Bylo by skutečně velmi zajímavé studovat analyticky genezi obrazu tohoto druhu.“ Možná osobním Freudovým smířením může být jeho souhlas s tím, aby jej právě S. Dali vypočetl.

Mnoho analytiků mělo tendenci, a v podstatě to platí i o současnosti - extrapolovat analytické poznatky do sociálních věd (viz třeba Freudovy pionýrské práce o společnosti). A naopak i mnozí antropologové akceptovali řadu poznatků psychoanalýzy a potvrzovali je svými vlastními poznatky a výsledky kulturně-antropologických výzkumů (Lévi-Strauss, Lévi-Bruhl, Malinowski, Boas, Benedictová, Meadová aj.). Jak jinak, vždyť řada antropologii byla svým vzděláním buď psychology, filozofy, či sociology. Zajímají se pak pochopitelně o základní psychologické a sociologické skutečnosti v různých společnostech. Nemohou nerespektovat poznatky psychoanalýzy - o to více, oč častěji se s nimi „in vivo“ setkávají.

Přirozeným „dotažením“ těchto přístupů je politologie Herberta Marcuse (založená především na psychoanalýze), ale také jeho praktická aktivita vůdce studentů v rebéliích západních univerzit na konci šedesátých let. Často velmi vtipně, ale také podnětně spojuje psychoanalytické postuláty s filozofií a dynamikou politických aktivit. Jeho práce jako „Represivní tolerance“, „Jednorozměrný člověk“, „Rozum a revoluce“ či „Eros a civilizace“ se mnohdy stávaly základními filozoficko-politickými učebnicemi studentských revolucionářů.

Z mnoha důvodů je zajímavou postavou francouzský psychoanalytik Jacques Lacan. Jednak

svým výrazně netypickým pojetím a výkladem psychoanalytické teorie, především metapsychologie, a jednak velkým vlivem, kterým zapůsobil a ovlivnil hlavně francouzskou psychoanalýzu, která svým způsobem Lacanův přístup uvítala. Nachází v něm totiž své vlastní kulturní a umělecké tradice a pochopitelně také své nacionalistické cítění.

J. Lacan se narodil v roce 1901, absolvoval medicínu, byl členem surrealistické skupiny. V Paříži založil vlastní psychoanalytickou školu, která se oddělila od Mezinárodní psychoanalytické společnosti. Zabývá se především strukturálními problémy psychoanalýzy; pokládá sebe sama za autentického pokračovatele Freuda. Vzdor tomu, že těžiště svého přístupu vidí v hlouběji pojatém smyslu řeči - jsou jeho práce obtížně srozumitelné a myšlenkově hutné a těžké. Jejich jazyk je složitý, často ne nepodobný jazyku fenomenologů či daseinsanalytiků. Oplývá řadou metafor, symbolů a náznaků.

Na závěr si dovoluji - jako příklad - ocitovat Černouškem zpracovaný Lacanův pohled na problematiku řeči (Černoušek, in Zeman, 1976): „Samotná povaha řeči v sobě obsahuje tři paradoxy lidského bytí:

1. **Paradox řeči šílenství:** ať je její povaha jakákoliv, je to negativní svoboda mluvy, která odmítá být uznána... ať je povaha deliria jakákoliv: fabulační, fantastická, kosmologická - taková objektivuje člověka v řeči bez dialektiky. Psychotik zamítl možnost řeči, řeči studované v Tom Druhém, škrtl symbolický řád a setrvává v temnotě řádu imaginárního. Řeč šílence - megalomaničeského, paranoidního, stihomamského, maniakálního - nevyrostla v legitimitě intersubjektivit - slova prodělávají symbolické léze a uskutečňují imaginární akty. Máme před sebou samomluvu tragicky odcizeného člověka společnosti - samomluvu blázna.

2. **Paradox řeči symptomů:** je nejprivilegovanější prostor psychoterapie: příznak, symptom je zde označující označovaného, vytěsněného z vědomí člověka... Jazyk neurotika participuje při řeči na bludišti sémantických dvojznačností. Ale řeč neurózy vznikla v legitimitě intersubjektivit, ve skutečných mezilidských vztazích. V této řeči rozpoznal Freud primární jazyk symptomů, které stále přežívají v utrpení civilizovaného lidstva. Ať jsou to hieroglyfy hysterie, heraldika fobie, labyrinty nutkavé neurózy, orákula úzkosti, pečeť sebetrestání, přesmyčky psychosomatického onemocnění, přetvářky perverze, hádanky inhibice - vždy je to hermetická mluva, které teprve naše exeze dává porozumění, odhaluje její skrytou dialektiku, vysvobozuje uvězněný smysl.

3. **Paradox všeobecné nervozity:** v objektivaci mluvy se ztrácí smysl lidského života: Villonovské „ce - suis je“ se změnilo na „c'est moi“. Tím se zatemňuje smysl lidského života - žít pro řád, společnost a zapomíná se na skutečnou zodpovědnost člověka: zodpovědnost za sebe a za společnost.“

PSYCHOANALÝZA, VĚDA A FILOZOFIE

Vztah **medicíny a psychoanalýzy** je svým způsobem velmi komplikovaný. Je významnou skutečností, že většina původních analytiků - včetně Freuda - byla medicínsky vzdělaná a často svou specializací dosti vzdálená psychiatricko-psychologické praxi. S postupem většího osvojování analytických poznatků se původně medicínsky vzdělaný lékař více a více vzdaloval své odborné orientaci. Stával se více psychologem, který se snaží pacientovi

porozumět a pomoci užitím své vlastní psychiky. To byly důvody, které přivedly k psychoanalýze i jiné, non-medicínské odborníky: psychology, sociology, pedagogy apod. Jejich vliv, ale především samotný vývoj psychoanalýzy jenom dál stvrzoval roztržku s medicínou. Freud ve své práci „The question of lay analysis“ (1926) odůvodňuje a obhajuje oprávněnost terapeutické psychoanalytické praxe non-medicínských vysokoškoláků (jednalo se o případ psychologa Reika, který byl vystaven soudnímu stíhání ve Vídni za to, že vykonával psychoanalytickou praxi). Vývoj psychoanalýzy byl také hodně podmíněn chováním oficiální medicíny. Ta - ústy svých officialit - zpočátku nechtěla psychoanalýzu vůbec brát na vědomí. K tomu došlo o několik let později, jen z toho důvodu, aby ji pak mohla zatratit a znevážit. Někteří představitelé medicíny se dokonce snížili na úroveň pisatelů bulvárních článků, v kterých psychoanalýze spílali a hledali oporu v policii a v soudech. Avšak v době vzniku psychoanalýzy to byly aktivity marné. V Rakousku přece jen existovala demokracie. Jiná situace byla v totalitním režimu. Zde již policie a soudy skutečně využívaly šance, které jím často podsouvaly medicínské kapacity, především v důsledku silné narcistické rivality a žárlivosti. Ale zřejmě i z jiných důvodů.

Medicína se dlouho bránila psychoanalýzu uznat, připustit její existenci a posléze respektovat. Psychoanalýza svými neoddiskutovatelnými poznatky, objevy a podněty začala pomalu pronikat a prostupovat řadu oblastí medicíny, které se do té doby jevily být nedotknutelnými pevnostmi somaticko-biologického přístupu. S přehodnoceným pohledem na podstatu psychických poruch, což vedlo k novému modelu psychopatologie, a především respektováním dynamické povahy lidské existence, získala psychoanalýza nové dimenze.

Zřejmě prvé kroky psychoanalýzy se vztahují k existenci **psychoueuróz** - především konverzní hysterie. Její klinický obraz vykazuje řadu somatických symptomů, které v době vzniku psychoanalýzy byly součástí praxe somatického lékaře. Nyní je dokáže psychoanalýza léčit a dokáže je hlavně vysvětlit. Nastává nová distribuce pacientů psychiatrie nebo lépe psychoanalýza získává nový typ klientely.

Další krok učiní F. Alexander se svojí **psychosomatickou teorií**. Zjednodušený závěr jeho teorie zní: řada somatických nemocí má své psychické příčiny. I zde platí, že psychoanalýza byla a je s to vytvářet pro tento druh nemoci (infarkt, duodenální vředy, řada poruch gynekologických, kožních, atp.) velmi nosný výkladový model, přijatelně působící v terapii. To co u konverzních hysterií vedlo k určitému posunu v přístupu k pacientovi, pak v případě psychosomatického onemocnění se tento posun ještě zvýraznil. Psychoanalýza ovlivňuje řadu interních medicínských oborů: internu, dermatologii, gynekologii. Nedosti přitom - po velkých objevech v oblasti ranného života dítěte (Freudová, Spitz, Mahlerová, Erikson aj.) dochází k výraznému přehodnocování i mnoha pediatrických vývojových schémat a také ke změnám v léčbě.

Další oblastí medicíny, která je ovlivněna, ne-li přímo vytvořena psychoanalýzou, je sexuologie. Psychoanalýza zde dává možností adekvátněji a plněji porozumět sexuálnímu vývoji a patologii sexuality. Tato disciplína je blízká s **kriminologií** - tzn. sice s nemedicínským oborem, který však doznal velkých změn opět v důsledku poznatků získaných psychoanalytickými zkušenostmi a teorií.

Takže dnešní realita vztahu medicína versus psychoanalýza je zcela jiná, než na počátku jejich koexistence. Zatím co dříve medicína psychoanalýzu skoro jednoznačně odmítala znehodnocovala, dnes se mnohdy i aktivně otvírá jejím vlivům a ty působí v mnoha oblastech. Pak se stane, že teoretické vzdělání v psychoanalýze - nebo aspoň analytický výkladový

model - je nedílnou součástí studia medicínských fakult. Tento trend pokračuje dále tak, že pozvolna narůstá procento těch lékařů - kteří, byť nejsou psychiatry, přesto se ucházejí o analytický trénink. Získávají nový osobnostní poznatek - aniž by sami chtěli vykonávat analytickou praxi. Trénink považují jednak za výraznou obohacující zkušenost spjatou s některými korekcemi svých osobnostních inadekvátností, jednak za zkušenost, která jim umožní lépe rozumět svým pacientům v jejich problémech a bolestech.

Pro vztah psychiatrie - psychoanalýza platí uvedené skutečnosti dvojnásob. Koneckonců se zde zřejmě uplatňuje psychoanalytický poznatek (Freudův objev „narcismu malých diferencí“), který je vysvětlením známého jevu řevnivosti a rivality sobě nejbližších směrů, škol či politických stran nebo i jedinců: „Pocity velkého ohrožení vedou k potřebě silného ohrazení pro zdůraznění oprávněnosti vlastní existence.“

Je pravdou, že mnohé poznatky psychoanalýzy v oblasti duševna v mnoha aspektech zrelativizovaly, dokonce leckdy i destruovaly, do té doby existující psychopatologické teorie. A to jak diagnostické, tak i terapeutické. Dominující deskriptivní psychopatologie Kraepelina byla vážně otřesena zdůrazněním dynamiky psychických pochodů; platí to v linii etiologické a také patogenické. Objevují se nové obzory, nové skutečnosti, které tehdejší psychiatrie bez podstatné revize svého pohledu nemůže přijmout. Ne nadarmo se mluví o revoluci v psychiatrii, o **revoluci psychoanalytické**. Relativně nejvíc je „postižena“ tzv. malá psychiatrie. K tomu je nutno řadit charakterové poruchy (Reich) a později i poruchy narcistické (Kernberg, Kohut). Jestliže jsem se zmínil o pronikání psychoanalytických poznatků do oficiálního všeobecného medicínského vzdělání, pak tento závěr platí i pro psychiatrii. Odvážím se říci, že psychoanalytická teorie by měla být „conditio sine qua non“ každého psychiatrického vzdělání.

Mohu sumarizovat: dnešní psychiatrické vědění a vědomí se bez psychoanalýzy sice může obejít, avšak za cenu příliš velkých nedostatků, prázdných míst, a tím menší připravenosti a pohotovosti k pomoci a porozumění duševně nemocnému. Samotná realita nám to potvrzuje.

Vazba mezi **psychologií a psychoanalýzou** je podobně diskutabilní jako vazby předcházející. Psychologie, obdobně jako medicína, se chová k psychoanalýze jako k nechtěnému dítěti, jako k bastardu. Důvody budou pravděpodobně trochu jiné než v případě medicíny. Významným faktorem zde bude bezpochyby čerstvá samostatnost, vlastní hledání identity a raison d'être její existence. Vždyť teprve nedávno se psychologie osamostatnila, oddělila se od filozofie případně od fyziologie. Má potřebu se stát vědou s velkým písmenem, tzn. odůvodňuje svoji existenci především výzkumnou základnou, experimenty, přírodovědeckou orientací a posléze velmi brzy zkosnatěným akademismem.

Objevuje se experimentální psychologie se svými psychofyzickými metodami (Fechner, Hehnholtz a především Wundt). Tomuto přístupu předchází asocianismus, zdůrazňující význam spojování psychických kvalit tak, že chápou mysl jako komplexní mechanický systém (J. Mill, Brown, J. S. Mill). Pak nastupuje éra německé psychologie, soustředěná povětšinou při vysokých školách v tamějších laboratořích, která dále rozšiřuje atomistický model, studuje jednotlivé funkce psychična, připravuje terén pro tvarovou psychologii. V Británii se ve spojení se jménem Darwinovým vytváří evoluční doktrína. Objevují se začátky „srovnávací psychologie“.

Ve Spojených státech dominuje W. James, respektující existenci vědomí jako specifické psychologické kategorie a uznávající introspektivní metodu. Zabývá se také problematikou

Self, i když trochu jinak než to později činí psychoanalýza. G. S. Hall, vlastně jako první oficiální celebrita - profesor psychologie a prezident Clarkovy univerzity pozval Freuda a Junga přednášet do Spojených států. Watson v roce 1913 publikuje svoji první verzi behaviorismu.

Jak je vidět, může psychoanalýza jen nedostatečně zapadat do takto vymezeného odborného prostředí. Kolem přelomu století se formují počátky psychologie, která - jak jsem již uvedl - chce velmi tvrdě a rychle aspirovat na vědu. Nemůže proto připustit takovou metodu, která již na první pohled odhaluje své „diskutabilní východisko“. Ať je to sexuální teorie, nebo existence nevědomí - ani jedna z těchto kategorií není uchopitelná „vědeckými metodami“ tehdy se etabloující psychologie“.

Další vývoj psychologie trochu zmírnil svou odtažitost a odmítání psychoanalýzy, ale v podstatě šel vlastní cestou. Psychoanalýza byla „přijata“ jenom jako jeden z mnoha směrů psychologie vedle behaviorismu (Guthrie, Skinner, Tolnan, Hull, aj.), tvarové psychologie (Kaffka, Kohler, aj.), dynamické psychologické teorie (Woodworth, McDougall, aj.), fyziologické psychologie (Lawhley, Cannon, Bard, aj.) a experimentální psychologie (Osgood, Titchener, Hilgard, Razran, Bartlett, aj.). Tento stav v podstatě platí až do současnosti, pokud pomíneme některé další posuny ve vývoji stávajících škol a přehlédneme vznik některých nových směrů - často s jepičí existencí.

Dochází tak trochu k paradoxní situaci, kdy nejvýznamnější psychologická teorie chápání člověka, která je v současné medicíně (správněji v psychiatrii) široce akceptována, je zatím na své domácí půdě brána jenom jako jeden „z chudých příbuzných“. Situace je o to absurdnější, mimo jiné také tím, jak psychologie „jako by odmítala“ své propojení, svoji příbuznost. Jenom náznakem a jako příklad jsem zde ukázal možnost těchto příbuzenství (asocianismus, introspekce, problematika Self, aj.), které jsou neoddiskutovatelné. Avšak zřejmě „nestačí na to“, aby se psychoanalytická teorie stala součástí obecné teorie psychologie.

Vztah **psychoterapie a psychoanalýzy** je daleko jemnější, významnější a komplikovanější, než všechny zde uváděné vztahy předcházející. Jedná se spíše o vztah rodiče a dítěte, resp. matky a dítěte. Matkou je psychoanalýza, dítětem psychoterapie.

V pravém slova smyslu se v podstatě nedá před Freudem hovořit o psychoterapii. Jistě, byly zde bezpochyby mnohdy citlivé, empatické zásahy třeba rodinných lékařů, byla zde sugesce a hypnóza francouzské školy (Charcot, Bernheim aj.), ale uvedení psychoterapie na skutečně vědecké a reálné základy uskutečnila až psychoanalýza.

Pokud záměrně opomeneme Adlerovu a Jungovu psychoterapeutickou školu, pak významným směrem bude Morenovo psychodrama. Již v roce 1910 ve Vídni (sic) vytváří terapeutické skupiny s dětmi, prostitutkami a emigranty. Stává se participantem a spolutvůrcem (vedle psychoanalýzy) dalšího rozvoje psychoterapie, především psychoterapie skupinové. V třicátých letech se vyvíjí analytická skupinová psychoterapie (Slavson, Foulkes, Bion, aj.). Vývoj v obou směrech - individuální a skupinové psychoterapii - jde překotně dál. Etapy, ke kterým dospívá, jsou buď více, nebo méně poplatný psychoanalýze nebo některým jejím tezím, nebo je naprosto popírají resp. rezignují na její možnosti.

Vedle podnětu, kterým bylo zvýznamnění psychiky - což vlastně fungovalo jako východisko a startovací výstřel pro všechny typy psychoterapií - vnesla psychoanalýza, do hry ještě jeden trumf. Byla to **tréninková analýza** jako nutný požadavek pro každého, kdo by někdy chtěl

sám analyzovat. Od té doby každý psychoterapeutický směr - chtěl-li získat a udržet si statut - pak skoro automaticky přibral tento požadavek. Takže nyní platí skoro všude: chceš-li dělat tu či onu psychoterapii - pak se v ní musíš vycvičit tím, že sám absolvuješ trénink v této metodě.

Mohu zde uvést ještě jednu vzájemnou afiliaci psychoanalýzy a psychoterapie. Čas od času se objevují v lůně psychoanalýzy diskuse a kritiky, relativizující smysluplnost její časové náročnosti. Byly a jsou činěny pokusy o zkrácení psychoanalytické léčby. První pokusy se pojí s Ferenczim a jeho „aktivní technikou“, ale také s Freudem s jeho předem existujícím direktivním oznámením (aspoň v některých analýzách), že analýza bude končit k určitému datu (terminace). V padesátých a šedesátých letech se objevují koncepce **krátkodobé analytické psychoterapie**, která byla zaměřena na fokus obtíží, neřešila, byť jemně registrovala přenos a byla omezena na několik desítek hodin. Rozvoj této terapie, která pak později vystoupila z referenčního rámce psychoanalýzy, je spjata především se jmény Small, Bellak, Mallan, aj.

Velké rozšíření psychoterapie nastává v poválečných letech. Dochází k určitému boomeru zájmu o vlastní duševno. Týká se to především Spojených států, „kde málem každý druhý občan dochází na psychoterapii a každý pátý se někdy v životě setkal s psychoanalýzou“. Zvýšený zájem o psychoterapii se dostává do Evropy zhruba o desítku let později.

Psychoterapie se obohacuje o humanistické tradice filozofie a především o náboženství východních národů. Ani psychoanalýza však není ušetřena těchto vlivů. V období vrcholné fáze „hippies hnutí“ mnoho psychoterapeutů, ale i analytiků experimentuje s prohloubením porozumění člověku pomocí **intoxikací** především LSD, meskalinu či psilocybinu. Dosahuje se stavů, které pod vedením terapeuta mohou být podnětně zužitkovány, a které vedle toho poskytují novou formu zkušenosti hluboké konfrontace se sebou samým. Jak říká Zbyněk Havlíček: „... jejíž podivuhodný účinek (rozuměj LSD) nás zavádí do světa fantastických regresí, v nichž můžeme sledovat imaginativní proces takřka ve stavu zrodu... (během intoxikace) se objevují všechny pregenitální impulsy v nesčetných symbolech a variacích“ (Havlíček, 1969). Autoři, kteří zaváděli a propagovali intoxikaci LSD (Leary, Grof, Havlíček aj.) jsou vždy nějak spjata s psychoanalýzou, která tady poskytuje přinejmenším výkladový rámec a teoretické prostředky k porozumění.

Po nějaké době se opouští tento model v důsledku rizika možné teratogenosti aplikace LSD a v důsledku vytrácení se zájmu o existenci a filosofii „květinových dětí“.

Aféra Watergate vrhne světlo na jinou oblast lidského duševna, čemuž se přizpůsobí jak orientace stávajících psychoterapeutických škol, tak i vznik směrů nových. Na proscénium vstupuje etika a morálka, později práva člověka. Spektrum psychoterapeutických škol je pozvolna ovlivňováno křesťanským náboženstvím, morální filosofií a politickými aktivitami. I psychoanalýza se začne více zabývat problematikou Super-ega.

Toto údobí mění i roli a postavení pacienta. Doposud byl spíše objektem profesionálního zájmu, nyní se stává subjektem, se svými daleko více a častěji uplatňovanými právy. Objevují se - doposud - věci nevídané: pacient, nespokojený s psychoterapií, se obrací na Lékařskou komoru, jako na arbitra jeho sporu s terapeutem (T. A. Schramm, osobní sdělení).

Zástupci mnoha psychoterapeutických aktivit a směrů již dříve vystoupili z oblasti zdravotnictví a nyní se tento trend ještě více prohlubuje a rozšiřuje. Zakládají se spolky a sdružení pacientů pro jakousi sebeřídící, sebepodporující a autopsychoterapeutickou aktivitu,

když selhávají oficiální, ať státní či soukromé, zdravotnické instituce.

Samozřejmě, že tato aktivita má opět přinejmenším dva aspekty: věcný a iracionální. Věcná rovina argumentů je zřejmě naprosto akceptovatelná, odpovídající oprávněnosti lidského sebeuvědomování a lidských práv. Druhý motivační zdroj výše uvedených aktivit pacientů vychází z dobře známých skutečností přenosově-odporového chování pacienta. Ty však zhusta neodpovídají reálné struktuře, nýbrž jsou formovány iracionálními obsahy. Pak mnohé závěry „objektivních a nezávislých institucí“ - jako je Lékařská komora - jsou neodpovídající a bohužel bezpředmětné. Neboť i oni v této situaci jsou na stejné úrovni laiků jako třeba pacient. Jedinými kompetentními orgány mohou být instituce psychoterapeutické a psychoanalytické.

Dalším spojujícím článkem mezi psychoterapií a psychoanalýzou může být **psychoanalytická psychoterapie**. Jednak funguje jako méně náročná forma terapie těch jedinců, kteří nepotřebují „hluboké analytické zásahy a ponory do nevědomých oblastí“ - pak je jejich podoba odvozeninou psychoanalýzy. Frekvence sezení je menší - 1-2x týdně, méně „odkrývající“ aktivity terapeuta, připouštějící řadu parametrů, snaží se působit pouze interpretacemi (Balint, Malann). Jinou formou, ve spojení s Ego-psychologií, je analytická psychoterapie vlastně nutným předstupněm regulární analýzy - tzn. přípravou pacientova Ega (jeho stenizace) k řešení intersystemických konfliktů- takže analytik se varuje hlubších interpretativních zásahů z toho důvodu, že by je pacient neunesl. Přenos zde má své velké oprávnění, především v podobě získání důvěry vůči terapeutovi. Zde pak je frekvence sezení velká (5-6x týdně). Trend, který byl uplatňován v 70tých letech především v USA.

Vraťme se však nazpět k problematice pacient versus společnost. Určitou ilustrací, jistě exemplární - může být prožitek Norberta Wienera z jeho analytických „lábánek“ - byť svým časovým umístěním odpovídají letům třicátým a praktikám amerických analytiků - čili době a postupu, které jsou v mnohém překonány:

„Když jsem se tedy dověděl o Freudovi a jeho myšlenkách, byl jsem zcela ochoten vidět v nich nový objev se skutečnou platností. Přesto mne odrazovaly vnitřní racionalizace samotných psychiatrů. Jejich odpovědi na všechny lidské i mé vlastní problémy byly příliš pohotové a blahovolné. Rozhodně jsem nepopíral, že jejich počínání má skutečně leckdy cenu, ale přesto se mi zdálo, že intelektuální kořeny psychoanalýzy ještě nedosáhly takového stupně vědecké organizace, aby byly dokonale přesvědčivé. Také míra pokory a finančních obětí ze strany psychoanalyzovaného se zdá být pro psychoanalytika finančně i profesionálně příliš výhodná, než aby mohl být skutečně objektivní... Nebyl jsem také ochoten bezvýhradně přijmout psychoanalytické hodnocení osobnosti, ani cíl, jehož má být úspěšnou analýzou dosaženo. Nikdy jsem totiž nepokládal spokojenost a dokonce ani štěstí za hlavní cíl svého života. Začal jsem se obávat, že cílem konvenční analýzy je mimo jiné udělat z pacienta jen spokojený dobytek. Na psychiatrickém gauči jsem podával obvyklé analytické zprávy a snažil jsem se je doplnit vším, co jsem podle vlastního náhledu o svých motivacích a vnitřním hodnocení věděl... To všechno psychoanalytik odmítl s tím, že to nejde z opravdové hloubky mého podvědomí... To ve mně zanechalo hluboký pocit, že jsem nepochopen nebo že si analytik moje slova nesprávně vyložil... Nakonec jsme se rozešli... Později jsem chodil ještě k jiným psychoanalytikům, kteří nešli jenom podle snáře, ale snažili se mnohem víc o to, aby se mnou navázali kontakt opravdu lidský“ (Wiener, 1970).

To, co Wiener formuluje, je determinováno známými faktory, ke kterým můžeme připočít ještě třetí: genialitu Wienera, která se může sama o sobě vzpírat analýze. Nerespektování

toho, co analyzand přináší, musí vést k jeho pocitu nepochopenosti a k tendenci z analýzy odejít - potud oprávněná a věcná kritika analytikova počínání. Zatímco apriori existující nedůvěra vůči analýze, která přechází do lehce útočného postoje, je již ryze osobního a iracionálního charakteru. Touto cestou Wiener uskutečňuje své nevyřešené a problémové vztahování, realizované na bázi přenosu.

Norbert Wiener nám také může posloužit jako spojovací článek s **vědní oblastí**, jejichž některých odvětví byl reprezentantem. **Matematika, fyzika, kybernetika, chemie, astronomie a technika** jsou vlastně jakýmsi pokračováním starověké alchymie, astrologie, ale také některých mystických aktivit. Všechny tyto proudy, ať historické či současné jsou „nutností, kterou můžeme odvodit z orgánové „nedostatkovosti“ člověka. Svět techniky (v tom nejširším slova smyslu) je tedy jakýsi „makročlověk“: důmyslný a vynalézavý, šířitel a ničitel života jako člověk sám, s tímž nepřímým vztahem k panenské přírodě“ (Gehlen, 1972). Větou převzatou od Gehlena vyjadřují vlastně odůvodnění toho, že přiřazují téma techniky k psychoanalýze. Člověk má od nepaměti tendenci rozšiřovat své orgánové možnosti pomocí nástrojů, posléze pomocí teorie vědy a její praktické aplikace - technologie. Vždy je tento proces cílen k ovládnutí přírody, případně okolí. Z určitého pohledu můžeme mluvit o „agování“, které činí lidstvo ve své historii, když místo porozumění a reflexe svých mentálních obsahů vytváří jejich reálnou podobu. Snad bez velkého zkseslení je možné položit těžiště především do oblasti násilí a moci. Veškeré zbraně - jako klasické exemplum - neslouží k ničemu jinému, než k získání moci a ke zničení konkurence. Ještě hlubší destruktivní element nalezneme v mysticko-realistických výtvorech kabalistických Židů - v jejich Golemovi, který je vlastně klasickým symbolem techniky. Jeho nadpřirozená olbřímí síla, původně určená k pomoci rabimu Löwy, se mění v hrůznou, kataklyzmatičké důsledky přinášející moc, která je nezvladatelná. Najednou tento „makročlověk“ uskuteční to, co je v každém člověku přítomno - erupce nezvladatelného násilí. Předobraz vykreslený v postavě rabína Golema se stává realitou 20. století. Exteriorizace moci, kterou přinášejí objevy a nové teorie řady věd, jen dále rozehrává starý lidský problém na základě nových, netušených možností. Atomová energie, chemické zbraně, genetické inženýrství atd., se stávají takovým Golemem, jehož aktivity mnohdy ani nemusíme dohlédnout, natož jim rozumět.

Jsem toho názoru, že tvůrci a představitelé špičkové vědy a techniky mají velmi mnoho společného s reprezentanty psychoanalýzy a s psychoanalýzou samotnou. Zabývají se také „člověkem“, i když v dimenzi jeho „makrostruktury“, v podobě jeho „projekce“ a v materializaci jeho „agování“.

V mnoha podobách se řídí obdobnými postupy jako psychoanalytici, platí pro ně často stejné zákonitosti, i oni chtějí dosáhnout optima ve své práci - nalézt nejlepší model fungování. I zde platí priorita požadavku sebepoznání, resp. sebedefinování. Termín „**osobnostní rovnice**“ je odvozen z astronomie, kdy byl pozorován osobnostní deficit jednoho z učenců, který opakovaně opožděně reagoval a tak pozdě registroval průchod hvězdy poledníkem. Závěry uskutečněné z těchto poznatků byly jednoznačné - vědec byl propuštěn v důsledku osobnostního selhání, v důsledku špatného vzorce „osobnostní rovnice“.

Trochu z jiného úhlu k problematice přistupuje Marshall McLuhan. Také on nachází rovnítko mezi technologií současné civilizace a člověkem: „jestliže devatenácté století je věkem židle editora, naše století je pak věkem gauče psychiatra (rozuměj psychoanalytika)... Dnes extendujeme náš centrální nervový systém do globálu (světa) včetně prostoru a času.“

Dá se říci, že výsledky lidské technologie jsou extenzí člověka v jeho touze dosáhnout

„všemoci“. A opět se dostáváme k původním závěrům o „makročlověku“.

Je zřejmé, že tato idea dřímá v lidské bytosti a je spoluzpůsobována a snad i lépe uchopitelná právě pomocí psychoanalytických poznatků. Doba, kdy vznikala psychoanalýza je zřejmě také dobou, kdy vznikaly a také kulminovaly technické a přírodovědecké objevy a jejich technologické aplikace. Myslím, že matečný luh je stejný pro oba směry, takže se nemohly vzájemně neovlivňovat a nepůsobit na sebe. A to v linii personální, ale i teoretické. A navíc i takoví vědci, které by nikdo nepodezíral z idealistických a jiných „úchylek“, se mnohdy dostávají ke stejným problémům, se kterými pracuje psychoanalýza. Již jsem - jako příklad - uvedl „osobnostní rovnici“, z čehož i logicky můžeme vysoudit akceptaci nevědomí.

Poslední oblastí, kterou se budu zabývat, je oblast **psychoanalýzy a filozofie**. Určité pasáže tohoto tématu se objeví i v jiných kapitolách - vzhledem k tomu, že budou zřejmě v určité návaznosti na řešené téma. Zde bych se chtěl pouze soustředit na to, co Freud odmítal: sebe sama za filozofa nepovažoval, byť z filozofie vyšel. Podívejme se nyní aspoň zběžně - z čeho tedy vyšel. Předpokládám, že jedním z nejvýznamnějších termínů psychoanalýzy je pojem nevědomí. S ním však pracovala řada filozofů již v hluboké minulosti. Než se budeme zabývat novověkou a moderní filozofií, nepřehlédněme filozofii starověkou s jejími „psychoanalytickými precedenty“:

„Z rozkoší a žádostí ne nutných, jsou některé, jak se mi zdá, nepřírozené a nezákonné; ty jsou sice podle všeho každému vrozeny, ale když jsou drženy na uzdě od lepších žádostí za pomoci rozumu u některých lidí buď docela mizejí, nebo jich zbývá jenom málo, a to slabých, kdežto u druhých se rozmnožují a sílí. - Které to myslíš? - Ty, které se probouzejí v době spánku, když všechno ostatní v duši spí, co jest soudné a mírné a co má jinak nad námi vládu, kdežto část zvířecí a divoká, naplněna buď jídlem, nebo pitím, se vzpírá a hledí jít ukojit své pudy; víš, že se za takového stavu tento činitel odvažuje všeho, cítí se opuštěn a vzdálen všeho studu a rozumu. Tak například nic se neštítí pokusu obcovati, jak se domnívá, s vlastní matkou, i s kýmkoliv jiným z lidí, bohů i zvířat, dopouští se jakékoliv hříšné vraždy a nezdržovati se žádného pokrmu; jedním slovem žádná nepříčetnost ani nestoudnost mu nechybí... V každém člověku je zvláštní hrozný, divoký a zákonů nemající druh žádosti, třeba se někteří z nás zdáli sebeřádnější; to pak zřejmě vychází najevo v spánku.“ (Platón, 1936) Ale k Platónovi můžeme samozřejmě řadit i Aristotela, Sokrata aj. Mnohé se dá najít v antické filozofii.

V řadě nejvíce se odborně angažujících filozofů, stojí na prvním místě Leibnitz se svou monádologií, kde každá monáda je životním zrcadlem, které znázorňuje Univerzum a je řízena jako samo Univerzum. Nevědomí dokáže v podstatě definovat srovnatelně s dnešním pohledem: ...že v každém okamžiku v našem nitru je přítomno nekonečné množství vnímání, ale bez našeho uvědomění a reflexe, tzn. že si nejsme vědomí změn, které probíhají v naší duši, protože tyto dojmy považujeme buď za nevýznamné, nebo za jednostranné - takže nevykazují zvláštní rozdíly... Je pak samozřejmě uzavřít, že Schopenhauer chápe nevědomí daleko šířeji a hlouběji. Dostává více metafyzický charakter. Jeho „vůle“ v mnohém odpovídá pojmu Freudova nevědomí: především má charakter vnitřní tendence puzení, jedná se o vůli k životu, je to „absolutní bezdůvodná síla“. Nevědomí je pro něj kategorie určující lidský život, ve svém významu překračuje i hranice lidské bytosti. „Je to impuls, který leží v základu existence lidské rasy“ (srovnej kolektivní nevědomí Jungovo).

Maine de Biran - francouzský filozof již na přelomu osmnáctého a devatenáctého století předjímá teorii nevědomí. Hovoří o protikladu mezi vědomým věděním a vnitřním Já, nebo-li

o nevědomí. Je možné nalézt velmi mnoho blízkého až podobného mezi Biranem a Schopenhauerem.

„Filozofie nevědomí“ je název nejvýznamnější práce E. von Hartmanna z roku 1869. Nejprve kvalifikuje veškeré naše vnímání jako nevědomé, jen jeho výsledky jsou uvědomovány. Dále poukazuje na to, že myšlenkové asociace nejsou vědomé, že jejich výběr je řízen opětovně z pozic nevědomí: „Vše, co je nám umožněno dosáhnout, jsou jen nejisté údaje o nevědomých hloubkách naší duše.“ Stejně tak i původ řeči leží v nevědomí: „každé vědomé lidské myšlení je možné teprve s pomocí řeči“.

Svůj pohled rozšiřuje podobně jako Schopenhauer - na lidskou rasu a dějiny: „v dějinách působí ještě něco jiného než vědomý názor jedince nebo náhodná kombinace jednotlivých dějů; toto jiné je nevědomí. ...Úkolem jedince je rozvíjet vědomý rozum tak daleko, jak je to možné.“

Samuel Butler rozšiřuje učení o nevědomí o kategorii nevědomé paměti.

F. Nietzsche byl přímo „odborným lákadlem“ pro Freuda, čemuž se snažil aspoň do určité míry odolávat. Začal jej studovat až v pozdějších letech, aby jím nebyl ovlivněn. Vlastní Freudův názor na filozofii: „Vždycky jsem byl přístupný ideám Fechnera a opíral jsem se také v důležitých bodech o tohoto myslitele. Dalekosáhlá shoda s filozofií Schopenhauera - hlásal netoliko primát afektivity a ohromný význam sexuality, nýbrž znal také mechanismus potlačení - se nedá vysvětlit tím, že bych byl znal jeho učení. Četl jsem Schopenhauera teprve v pozdním věku. Nietzsche, onomu druhému filozofovi, jehož předtuchy a poznatky se často krajně překvapujícím způsobem shodují s namáhavými výsledky psychoanalýzy, jsem se právě proto dlouho vyhýbal, vždyť mi záleželo méně na prvenství než na tom, abych si zachoval svou nepředpojatost“ (Freud in Wittels, 1931).

Nietzschova vůle k moci je jenom jiná varianta našeho nevědomí, které leží v základu veškeré existence. V mnohém se ztotožňuje se Schopenhauerem či s Hartmannem. Zdůrazňuje, že motivy jsou nevědomé, že určují naši existenci.

Už jen letmo je pak možné se zmínit o duchovní blízkosti S. Kierkegaard, E. Cassirera, ale také existencialismu a fenomenologie. Ale to jsme již v současnosti.

Takže závěr, který se nabízí, je relativně prostý a jednoduchý. Existuje celý významný proud filozofie, který přímo i nepřímo ovlivnil Freuda a ovlivňuje psychoanalýzu.

Myslím, že cesta působení není pouze jednosměrná - mnohé současné filozofické práce to aspoň potvrzují.

A je zde ještě jedna zajímavá realita: zatímco medicína v počátku analýzu odmítala, aby se jí později otevřela, psychologie vykazovala obdobný odmítavý postoj po celou dobu existence psychoanalýzy, pak filosofie - naopak Freudem odmítaná vykazuje vůči psychoanalýze postoj vstřícný a vzájemně se plodně ovlivňující.

VÝVOJ PSYCHOANALÝZY

Lidé se navzájem úzce podobají ve svých původních povahách, ale rozlišili se široce ve svých

získaných návycích.
(Konfucius)

1. Sigmund Freud a jeho základní psychologické práce

Osobností, která má v psychoanalýze prioritní postavení, je její tvůrce Sigmund Freud. Z řady důvodů je na místě, abychom věnovali jeho osobnosti a životní historii tolik pozornosti, kolik je v daném případě možné a únosné (i když předpokládám, že řadu údajů čtenář zná - neboť tyto údaje dnes již patří do obecného kulturního vlastnictví každého z nás).

Sigmund Freud se narodil v rodině židovského obchodníka, usídleného v Příboru, 6.května 1856. Rodina, jejíž předci pocházejí z Kolína nad Rýnem (15.století), odkud se stěhují na východ, aby se zase z Litvy přes Halič vrátili nazpět do střední Evropy, byla typicky židovská. Postupem doby se evropeizuje, resp. germanizuje - z původního hebrejského jména Simcha se stává Freud, ze Schlomo (jak se jmenoval ještě Freudův děd) Sigmund. Hebrejské Schlomo Simcha vlastně znamená „moudrý muž, který má radost z učení“, což jako by předznamenalo osud tvůrce psychoanalýzy.

Sigmund se rodí jako prvé dítě mladé matky - druhé ženy Freudova otce. Ten má již z prvního manželství dva syny - Sigmundovy nevlastní bratry. Brzy po něm se rodí další sourozenci, tentokrát vlastní: Julius, který po osmi měsících zemřel, Anna, Rosa, Marie, Adolfina, Paula a Alexander (který byl právě o deset let mladší než Sigmund). Rodina žije v podstatě střídme až chudě, stísněná v několika malých místnostech, pronajatých majitelem domu. Rodinná atmosféra je liberálně-patriarchální, nábožensky vlažná, avšak s výrazným vlivem české katolické chůvy, která zřejmě dosti Sigmunda ovlivnila. Freudův vztah k matce byl po celý život velmi silný, výrazně pozitivní. O otci tvrdil, že se mu podobá a že částečně po něm zdědil povahové rysy. Nedílnou součástí existence Freudovy rodiny je určité outsiderství; jednak v důsledku jejich židovství, jejich získaného „němectví“ (na pozadí převážně českého Příboru), ale také v důsledku jejich chudoby. Poslední důvod se stává příčinou jejich vystěhování z Příboru (Sigmundovi byly zhruba tři roky). Nejprve odcházejí do Lipska, posléze do Vídně, kde se rodina postupem doby adaptuje a etabluje. Nedá se vyloučit jakási časová koincidence s Freudovým rozhodnutím změnit své původní jméno Sigismund na kratší a „němečtější“ znějící Sigmund.

Freudův prospěch na obecné a střední škole byl vynikající. Převážnou většinu let byl primusem třídy. Jeho zájem je orientován převážně humanisticky: historie, jazykověda, literatura, filozofie, posléze však vyústí v preferenci přírodovědného nazírání, tzn. empirického pozorování, kauzálního výkladu a geneticko-strukturálního přístupu. Vždy se mu jednalo o „porozumění“. Je jenom přirozené, že jako další studium volí medicínu.

Zde se stává jeho největším učitelem E. Brücke - tehdy velmi známý fyziolog. Pod jeho vlivem se Freud nejen seznamuje se základy fyziologie, ale především získává novou filozofickou orientaci: radikálně-mechanistický materialismus.

Zajímavou epizodou tohoto období je diskuse mezi budoucím vůdcem rakouské sociální demokracie a zakladatelem psychoanalýzy, v které Freud nevybíravě a urážlivě napadá Viktora Adlera. Protože se odmítá omluvit uvažuje se o souboji - z kterého pak sejde. Každopádně příhoda, která jenom dále dokresluje osobnostní profil Freuda o novou proměnnou: odvahy a nesmiřitelnosti.

Po dokončení studií dále pracuje ve Fyziologickém institutu Brückeho s tajeným očekáváním možné profesury fyziologie. Až v roce 1882 jej sám Brücke upozorní na obtížnost až nemožnost naplnění akademické dráhy a navrhne mu „vzdát se dráhy teoretických studií“. Nato Freud nastupuje jako asistent do Všeobecné nemocnice. Je to také období, kdy se zamiluje, tajně zasnoubí s Martou Bernaysovou, kterou si o pět let později vezme za manželku.

Další zastávkou jeho odborné kariéry je nejprve neurologické oddělení, kde zastává místo primáře. V následujícím roce je jmenován soukromým docentem pro neuropatologii. Dostáváme se tak k další zajímavé epizodě: v roce 1884 Freud jako první studuje **účinky kokainu**. Své experimenty přerušuje, neboť odjíždí na dovolenou ke své snoubence. Mezitím jeho kolega Koller dovede pokusy k úspěšnému konci a získává světovou proslulost. Nikoliv však Freud.

Dalším místem jeho působnosti je soukromý léčebný ústav pro nervově nemocné z nejvyšších společenských kruhů. Odtud odjíždí na **studijní stipendium k Charcotovi** do Francie.

Pobyt ve Francii je určitým předělem odborného vývoje Sigmunda Freuda. Zde se seznamuje s novým pohledem na duševně nemocného, přechází definitivně od neurologie k psychopatologii a od „zabývání se pacientem“ k jeho terapii, od přístupu symptomatického k přístupu kauzálnímu. Pařížský vědecký a umělecký svět jej nadchne a okouzlí.

Po návratu se oženil, otevřel si soukromou ordinaci pro nervově nemocné a začíná se orientovat na psychologické aspekty nervových chorob - tak jak to poznal u Charcota, ale i u Bernheima a u Liebaulta. V terapii začíná používat **hypnózu a sugesci**, blíže definuje **hysterii** a specializuje se především na neurotické pacienty. Zpočátku naráží na nepochopení a odmítání vídeňské odborné veřejnosti. Ale ani veřejnost laická, včetně veřejnosti patientské, jej nevídá s otevřenou náručí.

Relativně dlouhou dobu žijí mladí manželé skoro na hranici chudoby. Až vlastně s nástupem **psychoanalytického přístupu** v terapii se jejich finanční situace postupně mění, takže se mohou přestěhovat do většího a luxusnějšího bytu na Bergasse 19. Zlom, o kterém se zmiňují jako o nástupu psychoanalytického přístupu - je spjat se jménem Freudova přítele Josefa Breuera a s jeho **problematikou přenosu**. Přátelé spolu zpracovávají kasuistiku jedné pacientky, kterou Breuer „opouští“ v důsledku její zamilovanosti, což vážně ohrozí Breuerovo manželství. Freud postupem doby pochopí podstatu výše uvedeného „zamilování“ a využije této skutečnosti nejen k většímu porozumění problematice pacientky, k úpravě jejích obtíží, ale především tato skutečnost vytvoří jeden ze základních kamenů psychoanalytické teorie. K tomu se připojuje další objev tzv. **katartické metody** - možnost upřímně a naprosto otevřeně sdělovat vše, co pacienta napadne, čili **asociovat** (tak jak to psychoanalýza v budoucnu požaduje) což vede k prožitku uvolnění. Freud ustupuje od metody hypnózy a soustřeďuje veškerou svoji aktivitu na porozumění výše uvedeným fenoménům. Tato fáze se stává východiskem vývoje psychoanalýzy.

Freud dále pracuje s pacienty, rozvíjí svoji psychoanalytickou teorii, ale zatím ještě zůstává osamocen. O to více se koncentruje na svou koncepci klinické psychologie vysvětlení psychopatologie na základě psychických příčin. Potřeba diskuse jej vede k dlouhodobému písemnému kontaktu s přítelem W. Fliessem. Zřejmě i tato skutečnost iniciovala Freudovu heroickou aktivitu **autoanalýzy**, která s určitým přerušením trvala v podstatě do konce jeho

života.

V intenzivní podobě trvala autoanalýza zhruba dva roky, kdy se Freud pokouší pomocí psychoanalytické techniky (volného asociování, rozborů snů, dětských vzpomínek a vlastních interpretací) řešit některé své neurotické symptomy, které mnohdy silně problematizovaly jeho prožívání. Výsledkem je získávání větší steničnosti, psychické stability a uvolnění kreativních impulsů. To vše vyústí, mimo jiné, do jedné z krucióálních psychoanalytických prací, kterou je „**Výklad snů**“. Dílo vychází v roce 1900 a zahajuje éru pronikání psychoanalýzy do světa.

V roce 1902 získává Freud mimořádnou profesuru, o několik let později s velkým úsilím a protekcemi (evidentní zaujetí ministra proti Freudovi) dosáhne profesury řádné. Stává se známějším i ve světě, objevují se žáci, otvírají se publikační možnosti. Freud organizuje ve svém bytě tzv. **středeční psychoanalytické semináře**, kam docházejí později známí a renomovaní analytici: W. Stekel, R. Reitler, O. Rank, A. Adler, a později C. G. Jung, S. Ferenczi, P. Federn, E. Jones aj. V roce 1908 se ustavují jako Vídeňská psychoanalytická společnost, která již tehdy má třicet dva členů.

Ve stejném roce se uskuteční první **psychoanalytický kongres** v Salcburku. Kongres se může uskutečnit především proto, že psychoanalýza se již opravdu pozvolna stává evropskou a později dokonce i celosvětovou záležitostí. Jsou navázány kontakty se Švýcarskem, Německem, Anglií a posléze i se Spojenými státy. Na kongresu v Norimberku se vytváří **Mezinárodní psychoanalytická společnost**, pod vedením Freuda a Junga se začne vydávat „Jahrbuch“. Dochází však také k roztržkám, často osobně motivovaným: nejdříve odejde Stekel, později Adler (který vytvoří školu individuální psychologie), Jung (svůj směr pojmenovává analytická psychologie). Další časopisy jsou založeny v letech 1910, 1912 a 1913. V posledně uvedeném roce se uskutečňuje psychoanalytický kongres v Mnichově.

Rok předtím, z podnětu Freudova žáka E. Jonese, vzniká tzv. „komité“, které tvoří Ferenczi, Rank, Sachs, Abraham a od roku 1919 Eitingon. Smyslem této Rady, složené z „důvěryhodných psychoanalytiků, ochotných k vzájemné pomoci a spolupráci“, je jakási ochrana Freuda před možnými novými osobními konflikty, před kritikami a především se snahou Freudovi pomáhat v jeho práci.

Vedle odborných úspěchů a celkového rozvoje psychoanalýzy bych nerad opomenul linii ryze osobní. Ta se příliš neměnila - Freudovi žili dále klidný život vídeňských měšťanů. Narodilo se jim šest dětí: Matylda, Sofia, Ernest, Oliver, Martin a Anna. Z nich pouze Anna se stala později významnou analytičkou a také W. Ernest Freud - syn Freudovy dcery Sofie.

První světová válka, rozsévající smrt a hrůzu po evropských bojištích, svým způsobem paradoxně upevnila a zesílila význam psychoanalýzy. Psychoanalytici byli „voláni“ k případům tzv. **traumatických neuróz**, které dokázali, na rozdíl od jiných lékařů, terapeuticky zvládnout.

Koncem roku 1918 se uskutečňuje Mezinárodní psychoanalytický kongres v Budapešti a v době Maďarské republiky rad krátkou dobu existuje první psychoanalytický institut pod vedením Ferencziho.

Zhruba od té doby však začínají ve Freudově životě významně převažovat negativní a tristní události. V roce 1920 umírá dcera Sofie a přítel Anton von Freund, v roce 1923 milovaný

vnuk Heinz. Ve stejném roce se objevuje rakovina hrtanu, jícnu a úst a Freud prodělá více než třicet náročných a bolestivých operací, které postupně destruuji jeho ústní dutinu. Je nucen nosit jakousi umělou čelist, která výrazně znemožňuje konzum potravy a řeč. V následujících šestnácti letech, kdy prožívá nepřetržité útrapy, bolesti a je stíhán recidivami nemoci, se o něj stará jeho dcera Anna, a to jak v roli ošetřovatelky, tak i v roli sekretářky.

Freud však ani v tomto období neopomíjí svou práci: dále vede několik pacientů v psychoanalýze, píše odborné publikace, dále vzdělává zájemce o psychoanalýzu. V roce 1923 se rozpadá Rada.

Naopak konec dvacátých let a léta třicátá jsou především obdobím, kdy se Freud stává váženou a již i světově známou veličinou. Navazuje kontakty, leckdy i dlouhodobě přátelské, např. se Stefanem Zweigem, Arnoldem Zweigem, Thomasem Mannem, Romainem Rollandem, Albertem Einsteinem, s kněžnou Marií Bonapartovou, s Arturem Schnitzlerem, H. G. Wellsem, T. Dreiserem, aj. Stává se členem korespondentem Royal Society of Medicine v Británii. V roce 1930 obdrží Goethovu cenu za literaturu a ve stejném roce umírá jeho matka. V roce 1936 oslaví s manželkou zlatou svatbu a vlastně se začne „připravovat“ na konfrontaci s nacismem. Je vystaven domovní prohlídce SA-many, kterým se odvážně postaví a znemožní tak jejich další aktivitu. Zásah se však opakuje - nyní již proveden Gestapem - daleko razantněji. Je mu, a celé rodině, určen osud většiny židů - transport do koncentračního tábora. Jenom s vehementní pomocí Marie Bonapartové a zásluhou Freudovy proslulosti je jemu a jeho rodině povoleno vystěhování do Velké Británie. Jako „daň za opuštění Říše“ musí zaplatit 12 000 holandských zlatých a místopřísežně prohlásit: „Já profesor Freud, tímto stvrzuji, že se mnou bylo po připojení Rakouska k Německé říši ze strany německých úřadů a zejména Gestapa zacházeno se šetrností a ohledem, jež odpovídají mému vědeckému jménu, že jsem mohl podle přání pokračovat ve své činnosti a neměl žádného důvodu si stěžovat“ Takže v červnu 1938 opustil dvaosmdesátiletý Freud se svou rodinou navždy Vídeň, aby odcestoval do Londýna, kde se ubytoval ve vile na Maresfield Gardens 20.

Zde během krátké doby dochází k další recidivě rakoviny, k výraznému zhoršení stavu a k zintenzívnění bolesti. Koncem září požádá svého lékaře dr. Schura, aby mu dal injekci morfia. Umírá 23. září 1939.

Přehled odborných prací:

Standard edition of the complete psychological works:

Vol. I. Pre-Psycho-Analytic Publications and Unpublished Drafts (1886-1899)

Vol. II. Studies on Hysteria (1893-1895)

Vol. III. Early Psycho-Analytic Publications (1893-1899)

Vol. IV. The Interpretation of Dreams (1900)

Vol. V. The Interpretation of Dreams (II) and On Dreams (1900-1901)

Vol. VI. The Psychopathology of Everyday Life (1901)

Vol. VII. A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works (1901-1905)

Vol. VIII. Jokes and their Relation to the Unconscious (1905)

Vol. IX. Jensen's Gradiva and Other Works (1906-1908)

Vol. X. The Case of „Little Hans“ and the „Rat Man“ (1909)

Vol. XI. Five Lectures on Psycho-Analysis. Leonardo da Vinci and Other Works (1910)

Vol. XII. Case History of Schreber, Papers on Technique and Other Works (1911-1913)

Vol. XIII. Totem and Taboo and Other Works (1913-1914)

Vol. XIV. A History of the Psychoanalytic Movement, Papers on Metapsychology and Other

Works (1914-1916)

Vol. XV. Introductory Lectures on Psycho-Analysis (I, II) (1915-1916)

Vol. XVI. Introductory Lectures on Psycho-Analysis (III) (1916-1917)

Vol. XVII. An Infantile Neurosis and Other Works (1917-1919)

Vol. XVIII. Beyond The Pleasure Principle. Group Psychology and Other Works (1920-1922)

Vol. XIX. The Ego and the Id and Other Works (1923-1925)

Vol. XX. An Autobiographical Study, Inhibitions, Symptoms and Anxiety, Lay Analysis and Other Works (1925-1926)

Vol. XXI. The Future of an Illusion, Civilisation and its Discontents and Other Works (1927-1931)

Vol. XXII. New Introductory Lectures on Psycho-Analysis and Other Works (1933-1936)

Vol. XXIII. Moses and Monotheism. An Outline of Psycho-Analysis and Other Works (1937-1939)

Vysledovat odborný vývoj Freudova myšlení, natož vývoj psychoanalýzy, není snadné. Freud vytváří různé koncepce, které ve svých dalších dílech koriguje, ne-li dokonce popírá. Terapeutické zkušenosti jej nejednou vedou k přepracování původních pohledů, aby s postupujícím věkem a zhoršováním svého zdravotního stavu pozvolna dospíval k většímu skepticizmu co se týče úspěšnosti psychoanalytické léčby a nosnosti psychoanalytické teorie. V této kapitole se budeme věnovat především psychoanalytické teorii, o které byl sám autor přesvědčen, že je vždy pouze jakýmsi odrazovým můstkem pro další kroky v chápání lidského duševna. Takže tato teorie je vývojem měněna, překonávána a v některých svých aspektech opouštěna.

První fáze Freudova vývoje (ve shodě se Sandlerem, 1979 i Rapaportem, 1959) je určena údobím mezi seznámením se s francouzskou školou (Charcot, Bernheim) a rokem 1897. Je to jednoznačné údobí terapeutické práce. „Zaujme ho Charcotovo paralelní pojetí fenoménu mentální disociace navoditelného hypnózou a disociace mezi vědomou a nevědomou myslí u hysterických pacientů. Později v důsledku spolupráce s Breuerem dospívá Freud k přesvědčení, že proces disociace myslí na vědomou a nevědomou část, není specifický pouze pro psychoneurózy, ale probíhá u každého člověka. Objevení neurotických symptomů považuje za „průnik“ dříve „uskřípnutých“ nevědomých sil, které nemohou najít jiný adekvátní výraz. Disociaci chápe jako aktivní proces, jímž je vědomí chráněno před zaplavením nepříjemnými nebo ohrožujícími pocity a vzpomínkami“ (Sandler, 1973). Dále autoři (spolu s Breuerem) předpokládali „že za symptomy se ukrývají skutečně traumatické události. Afekty spolu se vzpomínkami na událost byly aktivně odštěpeny (disociovány) od vědomí a svůj nový výraz našly přeměnou (konverzí) v symptomy“ (ibidem).

Nejvýznamnější prací tohoto období je jeho „Studie o hysterii“ (1895). V úvodní kapitole se zabývá psychickým mechanismem hysterických fenoménů. Následující kapitola je tvořena kasuistikami slečny Anny O., paní Emmy von N., miss Lucy R., slečny Elisabeth von R. a Kateřiny. V dalších kapitolách si autoři kladou otázku, zda jsou všechny hysterické fenomény ideogenné, zabývají se intracerebrálními tonickými excitacemi. Předposlední kapitola je věnována hysterickým konverzím, hypnoidním stavům, nevědomým myšlenkám nepřipuštěným k uvědomění, samotnému vývoji hysterie. Kapitola poslední se zabývá psychoterapií hysterie.

V dalších svých pracích tohoto období již načrtává a z významňuje **sexuální etiologii psychoneuróz**. Vedle toho začíná používat metody volných asociací a v roce 1886 poprvé použije termínu psychoanalýza.

Druhá fáze se může vymežit lety 1897 až 1922. Je to údobí velmi bohaté na nové poznatky a objevy v různých oblastech. Na počátku Freud odmítá své původní chápání teorie neuróz - jako **teorie traumatické**: „Je to přesun od dřívějšího důrazu na vnější události (traumatické situace) k ocenění nevědomých vnitřních přání, sklónů a popudů, a také způsobu, jakým se tyto popudy projevují na povrchu. Pozornost se přesunula na jevy přicházející zevnitř - na způsob, jakým se v současnosti stále opakují dětské reakce a na studium toho, co bychom nazvali překladatelskou činností analytika - **všemu, co pacient řekne, dodat nevědomý výklad** - co je nevědomé, učinit vědomým. Došlo k radikálnímu odklonu pozornosti od vztahu jedince k vnějšímu prostředí ke studiu jeho vztahů, k vlastním nevědomým přáním a popudům“ (Sandler, 1973).

V roce 1900 - jak jsem již uvedl- vychází světoznámá práce „Výklad snů“. Je to práce velmi obsažná, jak na počet stran (cca 600), tak především na originální vidění problémů. Autor se nejdříve zabývá odbornou literaturou vztahující se k problematice snů, a to z následujících úhlů: relace snů k bdělému životu, snový materiál a paměť ve snech, podněty a zdroje snů. Klade si otázku, proč jsou sny zapomínány, rozlišuje psychologické charakteristiky snů, diskutuje morální význam snu. Porovnává jednotlivé snové teorie a jejich funkce, hledá relace mezi sny a mentálními nemocemi. Náplní druhé kapitoly se stává metoda snové interpretace dokumentovaná na příkladech. Třetí kapitola ústí do formulace a odůvodnění hypotézy, že **sen je splnění přání**. Ve čtvrté kapitole Freud pojednává o distorzích ve snech. Pátá kapitola je věnována materiálu a zdrojům snů:

- a) dřívějším a indiferentním materiálům
- b) infantilním obsahům, které Freud chápe jako zdroj snů
- c) somatickým podnětům

V souvislosti s touto kapitolou věnuje Freud pozornost tzv. typickým snům (sen o studu z nahoty, sny o smrti blízkých osob, sny o létání, padání, sny o zkoušce apod.). Snovou prací se zabývá informacemi bohatá šestá kapitola: kondenzace, přemístění, reprezentační snové prostředky, reprezentace pomocí symbolů, kalkulace a snová řeč, intelektuální aktivity ve snech - to vše jsou psychické kategorie, kterým Freud věnuje pozornost v jejich vztahu ke snu. Další významnou skutečností jsou snové procesy jako je zapomínání snů, splnění přání, regrese, ale také vzbuzení snem (anxiózní sen), čemuž autor věnuje kapitolu sedmou. V této kapitole ještě nalezneme vztahy **primárního a sekundárního procesu** ke snu, stejně tak jako problematiku nevědomí a vědomí.

Sen je pro Freuda **kompromisní útvar** vznikající v důsledku konfliktu mezi pudovými silami potlačujícími a potlačovanými. Je to vlastně pokus nevědomého přání prosadit se ve zkreslené podobě. Jedním z projevů této aktivity je **manifestní stránka** snu, či volné asociace. Zatímco **latentní snová stránka** je tvořena nevědomými, případně předvědomými obsahy. Freud rozlišuje dva druhy nevědomí:

- **systém nevědomí** je tvořen pudovými podněty a přáními, které se ve vědomí mohou projevit jen v cenzurované podobě - jinak se objevuje úzkost, pocit viny, nejistota, ap.

- **systém předvědomí** je tvořen psychickými obsahy, které tč. jsou mimo vědomí a které mohou být využity nevědomými obsahy v jejich snaze proniknout do vědomí.

Uvedené skutečnosti současně vytvářejí nový model mentálního aparátu známý pod

označením **topografický**. Skládá se ze systému vědomí, systému předvědomí a systému nevědomí. Jednotlivé systémy - nás však především zajímá nevědomí - jsou chápány jako energie, kterými je možné obsadit různé mentální obsahy. Zjednodušeně se dá hovořit o dvou typech energií, a to: **energii sexuální**, kterou Freud označoval jako **libido** a **energii agresivní**, označované málo používaným termínem **destrudo**. Nevědomí je „řízeno“ tzv. **primárním procesem**, tzn. bez zákonitostí kauzálních a časových - platí jen pravidlo asociací. Systém předvědomí a vědomí je naopak „řízen“ sekundárním procesem (kauzalita, logika, testování reality, hodnoty). Systém nevědomí funguje dle **principu slasti**, zatímco zbývající dva systémy dle **principu reality**.

Další významná práce tohoto období, která na realitě v všedního života dále rozpracovává výše uvedené hypotézy, je „Psychopatologie všedního života“ (1901). V jednotlivých kapitolách se autor zabývá zapomínáním jmen, cizích slov, slovních obrátů, ale také přeřeknutími, špatným čtením, zapomenutím záměru, symptomatickým chováním, omyly, náhodami, pověrami tedy něčím, co možná nedokonale nazýváme chybným jednáním. V těchto všech projevech nachází smysl, pokouší se je vysvětlit, a vede vlastně určité rovnítko mezi chybným výkonem a sny. I zde se tedy jedná o kompromisní útvary.

„Tři eseje o sexuální teorii“ (1905) jsou další kruciólní prací. Freud zde formuluje nový pohled na sexuální aberace, infantilní sexualitu a na pubertální změny. Sexuální deviace sleduje z hlediska sexuálního objektu (jako třeba inverze, sexuálně nezralé osoby a zvířata se mohou stát sexuálními objekty), z hlediska sexuálního cíle (fetišismus, sadismus, mazochismus aj.). Dále se zabývá sexuálním instinktem u neurotika, erotogenními zónami, infantilním charakterem sexuality, apod. Dětská sexualita je pro Freuda nedílnou součástí lidského života; rozlišuje zhruba tři fáze vývoje orální, anální, falická s následující fází sexuální latence. Dalším projevem dětské sexuality je masturbační aktivita. Všechny výše uvedené formy sexuální organizace jsou pregenitální povahy - **genitální sexuální organizace** je spjata s dospělou sexuální, ale i psychickou funkcí.

V roce 1908 se Freud více zabývá problematikou bisexuality, a to v článku „Hysterické fantazie a jejich vztah k bisexualitě“ (1908) a dospívá k závěru o ubikvitě vrozené **bisexuální dispozice**.

V další práci ze stejného roku, která nese název „Charakter a anální erotika“ (1908) vytváří hypotézu o existenci charakterového trsu následujících vlastností: pořádkumilovnost, svěhlost, šetrnost, přesnost, apod. Uvedené vlastnosti jsou výsledkem buď nezměněné prolongace původních instinktů, nebo jejich sublimací či reaktivní formace proti nim - a jedná se o instinkty odpovídající anální vývojové fázi.

Další významnou prací tohoto období z hlediska teorie a především klinické praxe je „Analýza fobie pětiletého chlapce“ (1909), což je v podstatě jedna z mnoha precizně a literárně velmi dovedně vyhotovených kasuistik. Jedná se o - v analytických kruzích známého - malého Hanse s jeho strachem z velkých zvířat (především koní a žiraf), kterého se Freud pokouší léčit. O čtrnáct let později se ve zprávě Freud zmiňuje o vyřešení určitých neurotických problémů, vlastních létům, v kterých malý Hans absolvoval analytické léčení.

Článek „Rodinný román“ (1909) poukazuje na perzistující fantazii o tom, že jsme se narodili nějakým královským rodičům, nikoliv těm, kteří jsou našimi rodiči skutečnými a biologickými“. Tuto tezi Freud rozpracovává na případech některých kasuistik a poukazuje na její hluboký nevědomý význam. Je to práce, která implicitně předjímá problematiku

oidipovského komplexu, který je pak manifestně formulován v díle „Totem a tabu“ (1912). Jedná se vlastně o jednu z nejdůležitějších teorém psychoanalýzy, vlastně dokonce - aspoň pro klasické údobí analýzy - o jednu ze čtyř podmínek a charakteristik toho, co je psychoanalýza (**respektování existence nevědomí, odporu, oidipovského komplexu a transference**), neboť „oidipovský komplex je jádrem neurózy.“

Můžeme zde znovu ocitovat Sandlera (1973): „Mezi ranými, v psychoanalýze rekonstruovanými konflikty, se jedna konstelace považuje za univerzální. Je to oidipovský komplex, za jehož vlády se čtyř nebo pětileté dítě musí utkat se svými nejintenzivnějšími přáními v objektních vztazích. Jde o přání malého chlapce mít sexuální styk s matkou, zcela si ji přivlastnit a jakýmkoliv způsobem se zbavit otce, velmi často v podobě přání, aby zemřel. Toto přání vidí Freud v konfliktu s chlapcovou láskou k otci a s jeho strachem, že jím bude zavržen, popř. že mu otec tělesně ublíží, zejména se mu pomstí tím, že mu poškodí genitál (tzv. **kastrační úzkost**). U malého děvčátka jsou poměry obdobné a úlohy rodičů obrácené. (Jednu dobu byl používán výraz **Elektřin komplex**, který však nepronikl do širšího povědomí.) U obou pohlaví však existují tyto protikladné konstelace současně, tj. u chlapce najdeme také přání dostat se do područí otce a zbavit se matky. Je to důsledek vrozené bisexuální vlohy všech mužů a žen.“

Další zajímavou kasuistikou s následným teoretickým vysvětlením jsou „Psychoanalytické poznámky o autobiograficky zpracovaném případě paranoie (dementia paranoides)“ (1911). Pochopitelně, že existují vzájemná propojení mezi peripetiemi osobního života a odbornou prací - něčemu takovému se samozřejmě nevyhnul ani Freud. V letech 1911-1913 se postupně rozchází se třemi svými nejvýznamnějšími žáky: Adlerem, Stekelem a osobně pro něj nejbližším Jungem. Rozchází se s nimi jak po stránce odborné, tak i osobní. Na základě řady indicií se považuje Freudova práce „O narcismu“ (1914) nejen za jednu z nejvýznamnějších v rovině odborné, ale především jako osobní vyrovnávání se s těmito rozchody. Freud se zřejmě pokouší svou koncepcí narcismu vytvořit jakousi alternativu Jungova nesexuálního libida a Adlerova maskulinního protestu. Freud zavádí koncept **Ego-ideálu** a koncept sebepozorující entity, která se později bude nazývat **Super-ego** (1923).

V roce 1915 Freud kompletuje sedmou kapitolu z Výkladu snů dalšími články o metapsychologii. Jsou to: „Instinkty a jejich projevy“, „Represe“, „Nevědomí“, Metapsychologický suplement k teorii snů“, „Truchlení a melancholie“. **Instinkt** je pro Freuda psychická kategorie stojící na hranici mezi mentálním a somatickým, je to psychický reprezentant stimulů vycházejících z organismu a projevujících se v mysli. Instinkt spoluvytváří a ovlivňuje tři velké polarity mentálního života:

aktivitu - pasivitu (kterou chápeme jako biologickou polaritu)

Ego - vnější svět (polarita reálná)

libost - nelibost (polarita ekonomická)

Článek o „Truchlení a melancholii“ je často chápán jako pokračování článku o narcismu. Freud zde zdůrazňuje návaznost těchto stavů na orální fázi - s potřebou pohlit objekt až po **identifikaci s objektem** - tak jak to probíhá u melancholie.

Rok 1916 je údobím, kdy vzniká pravděpodobně jedna z nejznámějších prací, a to jsou „Úvodní přednášky do psychoanalýzy“ (1916). Práce je určitým kompendiem existujících psychoanalytických poznatků, a jak sám název napovídá, prací zasvěcující do problematiky. Začíná pojednáním o parapraxích, neboli chybných jednáních, zabývá se sny, posléze

obecnou teorií neuróz.

V roce 1918 se objevuje posléze světoznámá kazuistika „Wolf Man“ v práci, kterou autor nazval „Z historie dětské neurózy“. V roce 1910 přichází k Freudovi mladý Rus, který se stává jeho pacientem. V analýze se podaří dospět k raným orálním organizacím libida a k poznání primárních feminních impulsů - objevuje se problematika bisexuality. Kazuistika suportuje kritiku teoretických pozic jak Adlera, tak i Junga.

Význam práce „Za principem slasti“ (1920) je často diskutován. Náleží k pracím ryze metapsychologickým a stává se úvodem finální fáze tohoto chápání. Freud zdůrazňuje potřebu opakování, kterou chápe jako klinický fenomén a přiřazuje jí charakteristiku instinktu. V práci také poprvé formuluje dichotomii mezi Erótem a smrtícím instinktem (Thanatos).

V knize „Psychologie skupiny a analýza Ega“ (1921) se pokouší autor extrapolovat některé poznatky stran lidského duševna do zákonitostí psychologie skupiny. Vychází z Le Bonova chápání skupiny či davu a všímá si takových skutečností, jako je třeba identifikace, sugesce, libidinózní projevy, davový instinkt, psychologie primární hordy, které se snaží vykládat na bázi sociální psychologie.

Zhruba se dá říci, že výše uvedené dílo je poslední z významných prací druhé fáze vývoje psychoanalytického myšlení, která byla, jak je patrné, vědecky velmi plodná.

Třetí etapa je ohraničena rokem 1923 na jedné straně a smrtí S. Freuda na straně druhé. Je to samozřejmě údobí - jak víme již z náčrtu jeho života - pro Freuda obtížné a bolestivé. Tyto skutečnosti nemohly nepoznamenat myšlenkové vyústění řady jeho prací; finální skepse byla jen přirozeným vyvrcholením.

V odborné linii nejdříve reviduje svůj topografický model - nebo lépe, doplňuje metapsychologické poznatky o další sumu informací: **model strukturální**. Setkáváme se s ním v posledním velkém teoretickém díle „Já a Ono (Ego a Id)“ (1923). Jedná se vlastně členění mentálního aparátu na Id, Ego a Super-ego.

Určité předchůdce tohoto modelu můžeme v rudimentární podobě nalézt ve Freudově „Projektu“ (1895), v sedmé kapitole „Výkladu snů“ a v článcích o metapsychologii.

Nechme opět hovořit Sandlera (1973): „Rozsah pojmu Id zhruba odpovídá dřívějšímu Systému nevědomí. Lze ho považovat za oblast psýché, obsahující primitivní pudové podněty se všemi hereditárními a konstitučními vlohami. Je ovládáno principem slasti podle pravidel primárního procesu. Během zrání a vývoje a v důsledku interakce s vnějším světem se část Id modifikuje v Ego. Primární funkcí této instance lze spatřovat v sebezachování a osvojení si prostředků k adaptaci jak vůči nárokům Id, tak vůči požadavkům reality. Během vývoje nabývá Ego schopnosti odkládat pudové vybití nebo kontrolovat je pomocí různých mechanismů včetně mechanismů obrany. Třetí instance, „Super-ego“, se vyvíjí jako určitý druh „vnitřního precipitátu“ raných konfliktů a identifikací dítěte, zvláště ve vztahu k rodičům nebo jiným autoritativním osobám. Super-ego je nositelem svědomí včetně té jeho součásti, která je považována za nevědomou. Podle strukturálního modelu totiž účinkuje velká část Super-ega, Ego a celé Id mimo vědomí.

Oproti předcházející etapě se důraz zase přesouvá jinam. Ego se zde pojímá v úloze

prostředníka řešitele problémů, neustále vystavovaného požadavkům Id, Super-ega a vnějšího světa. Aby Ego tyto zhusta konfliktní požadavky vyřešilo, musí čas od času vytvářet nejsložitější kompromisy, které někdy vyúsťují v jakési poslední útočiště - symptomy. Jakkoliv jsou symptomy pro jedince nepřijemné, bolavé, nebo rušivé, v daných podmínkách představují nejlepší možnou adaptaci. Předpokládá se, že tyto kompromisy se podílejí na vytváření charakteru, osobnosti, výběru životní dráhy a milostných objektů, na všech počinech, které člověka formují v neopakovatelné individuum.

Nepřehlédnutelnou knihou je „Inhibice, symptomy a anxieta“, která vyšla v roce 1926. Freud se zde zabývá jednak skutečnými klinickými, jednak dále spekuluje nad některými metapsychologickými problémy; hlavním tématem však zůstává především anxieta.

V roce 1931 se objevil drobný článek - mající zhruba necelých třicet stran - který však konzistentně načrtává Freudovu představu o ženské sexualitě, která byla v pozdějších letech silně kritizována. Jde o článek „Ženská sexualita“ (1931). Poukazuje se zde na skutečnost, že sexuální vývoj ženy je složitější a náročnější než u muže. Prvním objektem lásky dívky musí být její matka, otec se stává objektem lásky až v druhé fázi vývoje. Po poznání faktu kastrace, superiority muže a vlastní inferiority se otvírají tři podoby řešení problému. První vede k obecnému odvrácení se od sexuality, druhý k určitému příklonu k maskulinitě. Pouze třetí varianta vede k dosažení normálního ženského postoje, v kterém dívka bude brát svého otce jako svůj erotický objekt, a tak nalezne cestu k feminní formě oidipovského komplexu. Celý sexuální vývoj je pak ještě komplikován faktem, že se dívka musí vzdát toho, co původně bylo vůdčí genitální zónou - klitoris, ve prospěch nové zóny, což je vagina.

„Nové úvodní přednášky do psychoanalýzy“ (1933) jsou vlastně pokračováním a doplňkem předcházejícího „Úvodu“. Tato práce je spíše adresována neprofesionálním, ale vzdělaným zájemcům o psychoanalýzu. Jedna kapitola je věnována revizi snové teorie (autor rozlišuje tři typy snů: splňující přání, sny úzkostné a sny trestající). V další kapitole se zabývá vztahem snů a okultismem, úzkostí a instinktuálním životem, problematikou feminity. Závěrečné kapitoly věnuje otázce světového názoru a tématu objasňování, resp. vysvětlování výuky psychoanalýzy.

„Konečná a nekonečná analýza“, kterou Freud napsal v roce 1937 již více než naznačuje dominující Freudův pesimismus stran terapeutického efektu psychoanalýzy. Svůj pohled odůvodňuje významností faktoru biologického a fyziologického, které jsou nepřístupné psychologickým vlivům. Skepticismus projevuje také vzhledem k profylaktickému dopadu psychoanalýzy. Přesto dokáže formulovat přání či požadavek vztahující se k účelu analýzy, čímž je dosažení nejlepších (z možných psychologických) podmínek pro optimální fungování Ega. V podstatě lze říci, že úspěšná analýza musí zvládnout dva základní problémové okruhy: **penis-envy u žen a boj proti pasivním a feminním postojům muže vůči jiným mužům - tedy řešení kastrovního komplexu.**

„Náčrt psychoanalýzy“, který se objevil až po Freudově smrti (1940), je práce sui generis. Může se dokonce říci, že se jedná o jakousi konfesi, o knihu, která je určena nejen odborníkům-psychoanalytikům, ale zřejmě především těm, o kterých se dá říci, že se s analýzou identifikují. Na více než šedesáti stránkách zde Freud podává sukus svých základních i rozvíjených poznatků o psychoanalýze: psychický aparát, teorie instinktů, vývoj sexuální funkce, psychické kvality, snová interpretace, technika psychoanalýzy, příklad psychoanalytické práce, psychický aparát a vnější svět, vnitřní svět. Práce je odbornou lahůdkou, je více než zdařilým a úspěšným rozloučením se s celoživotní prací.

Výňatek z knihy Horizonty psychoanalýzy vydané v Psychoanalytickém nakladatelství v roce 1992